

VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS

EKOLOGINĖS ETIKOS BARUOSE

2003

Parengė Česlovas Kalenda

Recenzavo Jonas Balčius

EKOLOGINĖS ETIKOS BARUOSE

Tir. 150 egz. 3,25 sp. 1. Užsak. Nr. 03-05

Išleido Vilniaus pedagoginis universitetas, Studentų g. 39, LT-2004 Vilnius

Maketavo ir spausdino VPU leidykla, T. Ševčenkos g. 31, LT-2009 Vilnius

Kaina sutartinė

© Vilniaus pedagoginis universitetas

Turiny

<i>Česlovas Kalenda</i> EKOLOGINĖS ETIKOS UŽDAVINIAI IR PERSPEKTYVOS	5
<i>Natalija Trainis</i> ŽMOGAUS SANTYKIO SU GAMTA KLAUSIMAS KRIKŠČIONYBĖJE IR ISLAME: ETINIS ASPEKTAS	9
<i>Vida Lisaitė</i> GAMTOS GLOBOJIMO PRANCIŠKONIŠKOSIOS TRADICIJOS	20
<i>Eglė Jasaitė</i> AMERIKOS TRANSCENDENTALISTAI APIE ŽMOGAUS IR GAMTOS DERMĘ IR JŲ IDĖJŲ ATGARSIAI LIETUVOJE	28
<i>Tomas Mikučionis</i> GAMTA URBANIZUOTOS VISUOMENĖS GYVENIME IR EKOLOGINIS UGDYMAS	36
<i>Saulius Čiuplys</i> PETERIS SINGERIS IR ELGESIO SU GYVŪNAIS ETIKA	42
<i>Zusammenfassung</i> AUF DEM GEBIET DER ÖKOLOGISCHEN ETHIK	52

EKOLOGINĖS ETIKOS UŽDAVINIAI IR PERSPEKTYVOS

Česlovas Kalenda

Etika yra filosofijos sritis, turinti tūkstantmečių tradiciją ir siekianti pažinti tai, kas svarbiausia žmogaus gyvenime: gėrį ir blogį, laisvę ir atsakomybę, sąžinę ir pareigą, garbę ir orumą, gyvenimo tikslą ir prasmę. Etika visada buvo aktuali gyvenimo praktikos teorija, kuri metodiškai analizuoja žmogaus veiklą dorovinės vertės požiūriu ir ieško būdų, kaip, apeliuojant į žmogaus protą bei gerą valią, suformuoti imperatyvą, kuris iš vidaus įpareigotų žmogų deramai gyventi ir elgtis.

Kaip teorinis dorovinės sąmonės lygmuo šiuolaikinė etika yra daugiašakė filosofinė ir mokslinė disciplina. Jos struktūroje vis ryškesnę vietą užima ekologinė etika. Ji, be abejonės, turėtų šiandien sudaryti labai svarbų kiekvienos asmenybės kultūros aspektą. Bet ekologinė etika dar labai jauna, menkai išplėtota ir masiškai nepaplitusi. Nepaisant to, ji jau pripažinta ir kaip tiriamoji, ir kaip akademinė dėstomoji disciplina, nes gyvenimo poreikiai skatina vis didesnę dėmesį skirti šiai taikomosios etikos šakai.

Ekologinės problemos aktualumas

Ekologinės problemos, aplinkosaugos klausimai yra vieni iš aktualiausių dabarties pasaulyje. Oro, vandens ir dirvos tarša, klimato kaita, biorūšių nykimas, ozono sluoksnio ardymas ir kiti negatyvūs procesai negali nekelti nerimo dėl gyvybės likimo planetoje ir žmonijos ateities. Blogėjanti ekologinė pasaulio būklė reikalauja imtis visų įmanomų priemonių siekiant sustabdyti civilizacijos slinkimą link ekologinės katastrofos. Viename iš naujausių Romos klubo pranešimų („Factor Four“, 1997) pabrėžiama, kad „išsaugoti fizinės gyvenimo užtikrinimo sistemas yra vienas aukščiausių moralinių žmogaus prioritetų“.

Paskutiniaisiais dešimtmečiais pasaulyje sukurta nemaža gamtosauga besirūpinančių organizacijų, surengta valstybių atstovų pasitarimų bei konferencijų, priimta ir ratifikuota svarbių konvencijų, įpareigojančių saugoti bioįvairovę, natūralius išteklius, tinkamą gyventi aplinką. Deja, ekologinė būklė pasaulyje negerėja, aplinkai palankios gamybos technologijos diegiamos lėtai. Ekologinė krizė savo ruožtu didina socialinę ir psichinę įtampą, dėl to plinta alkoholizmas, narkomanija, daugėja savižudybių, auga žmonių agresyvumas bei nusikalstamumas, susidaro palankios sąlygos stiprėti religiniam fanatizmui ir ksenofobijai. Nemaža dalis žmonių su nepasitikėjimu žiūri į globaliza-

ciją, nes nėra tikri dėl jos teigiamo poveikio jų gyvenimui bei aplinkai.

Lietuvoje pirmaisiais nepriklausomybės atkūrimo metais ekologinė situacija šiek tiek pagerėjo, bet šis procesas buvo nulemtas objektyvių sąlygų (žlugo pasenusios, aplinką teršiančios įmonės), o ne žmonių sąmonėjimo. Kita vertus, neregėtais tempais išaugęs padėvėtų automobilių ūkis tapo grėsmingu aplinkos taršos šaltiniu. Privatizacija neigiamai paveikė miškus, kurių savininkai, vaikydamiesi pelno, ėmė beatodairiškai kirsti medžius ir eksportuoti medieną į užsienį. Kaip žmonės buvo įpratę vogti iš valstybės ir gamtos, taip ir toliau vagia. Tai liudija smarkiai paplitęs brakonieravimas, buitinis aplinkos teršimas bei gadinimas. Vilniaus merijos organizuota akcija „Dviratis išrastas. Važiuok oranžiniu“ yra tarsi lakmuso popierėlis, akivaizdžiai parodęs be galo žemą mūsų piliečių, ypač jaunimo, paauglių, dorovinės sąmonės lygį.

Lietuva ruošiasi stoti į Europos Sąjungą, kurioje galioja aukšti gamtosaugos standartai. Taip pat mūsų valstybė yra pasirašiusi nemažą tarptautinių gamtosaugos konvencijų, kurias reikia įgyvendinti. Vadinasi, mūsų visuomenei iškyla didžiuliai uždaviniai ekologiškai šviečiant piliečius, ugdant jų sąmoningumą, stiprinant pareigos ir atsakomybės jausmą, diegiant naujus tvarus, ekologiško kasdienio elgesio įpročius, kad šalyje būtų nuosekliai įgyvendinama 1992 m. Rio de Žaneire Jungtinių Tautų aplinkos ir plėtros konferencijoje 170 valstybių, tarp jų ir Lietuvos, priimta tausojančios plėtros strategija bei Darbotvarkė 21-ajam amžiui.

Lietuvoje dar yra išlikę nemaža natūralaus, vertingo gamtos grožio. Kuršių nerijos, kaip kultūrinio kraštovaizdžio, unikalaus gamtos ir žmogaus kūrinio, įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašus turėtų mus įkvėpti aktyviai gamtosauginei veiklai, kad ir visa Lietuva, kaip geografinis Europos centras, taptų pavyzdingos gamtosauginės kultūros šalimi.

Ekologinės etikos atsiradimas

Nors dorovinis žmogaus santykio su gamta aspektas vienokia ar kitokia forma buvo būdingas žmonijos kultūrai nuo seno, bet iki XX a. trečiojo dešimtmečio galime kalbėti tik apie ekologinės etikos priešistorę arba atskirų šios etikos elementų formavimąsi. Pirmojoje praėjusio šimtmečio pusėje pasirodė veikalų (A.Schweitzerio, A.Leopoldo), kurie reiškė posūkį į universaliją etiką, išplečiant dorovines žmogaus pareigas ir gamtai. Tačiau ekologinė etika kaip atskira disciplina imta aktyviau plėtoti tik paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais.

Rastis ekologinę etiką skatino tiek praktiniai, socialiniai veiksniai, susiję su technologinės civilizacijos plėtra ir prieštaravimo tarp visuomenės ir gamtos aštrėjimo, tiek gamtos mokslų, ypač ekologijos, raida, atskleidusi nepaly-

ginamai sudėtingesnį gamtos turinį, negu anksčiau buvo manyta. Ekologinio mąstymo formavimosi centrai buvo Vokietija, JAV, Anglija. Vėliau į šį judėjimą įsijungė skandinavų šalys. Taip buvo sukurtos šiuolaikinės ekologinės etikos pirmosios koncepcijos. Palankios sąlygos ekologiškai etikai plėtotis susidarė po 1972 m. Stokholme įvykusios pasaulinės konferencijos ekologinio švietimo ir ugdymo klausimais.

Ekologinė etika remiasi filosofinėmis pažiūromis ir mokslo duomenimis apie žmogaus vietą gamtoje ir nubrėžia jo veiklos bei elgesio su gamta moralinius tikslus.

Be tradicinių, bet kokiai etikai būdingų mokslinio tyrimo, švietimo ir ugdymo funkcijų, ekologinė etika atlieka gamtosaugos tobulinimo ir kultūros integravimo vaidmenį.

Dar šeštajame XX a. dešimtmetyje anglų mokslininkas ir rašytojas Charlesas Snou išskėlė „dviejų kultūrų“ – tradicinės humanitarinės ir naujosios mokslinės – konflikto problemą, pažymėdamas, jog šių kultūros aspektų supriešinimas nieko gero žmonijos ateičiai nežada, todėl būtina jį įveikti. Ekologinės etikos atsiradimas ir plėtojimas – akivaizdi tendencija, rodanti, kad minėti kultūros aspektai suartėja. Mokslo žinių ir dorovės vertybių sintezė, sudaranti ekologinės dorovės ir ekologiško elgesio esmę, yra pati efektyviausia kultūros vientisumo stiprinimo forma. Ekologinės etikos plėtojimas ir jos dėstymas, be abejonės, gali reikšmingai prisidėti prie šio giluminio kultūros proceso pažangos.

Ekologinė etika Vilniaus pedagoginiame universitete

Mūsų šalyje susidomėjimas ekologine etika kilo XX a. devintajame dešimtmetyje, kai aktyviau ėmė veikti Lietuvos gamtos apsaugos draugija ir ypač susikūrus Lietuvos etinės kultūros draugijai „Ethos“, kurios struktūroje buvo įsteigta Ekologinės etikos sekcija. Tada ir buvo išleisti pirmieji leidiniai šiais klausimais ir surengtos mokslinės konferencijos.

Vilniaus pedagoginiame universitete dėstyti ekologinę etiką pradėta 1992 m. iš įvairių fakultetų susidariusiai klausytojų grupei. Tuo pat metu šioje aukštojoje mokykloje buvo įsteigta Pedagoginės etikos probleminė laboratorija, į kurios tyrimų programą buvo įtraukti ir ekologinės etikos klausimai. Akademiniis ekologinės etikos kursas pradėtas skaityti prie šios aukštosios mokyklos įsteigtame Mokytojų perkvalifikavimo centre.

1995 m. Vilniaus pedagoginio universiteto Pedagogikos ir psichologijos fakultete buvo priimti pirmieji klausytojai į stacionarines etikos studijas. Studentai ėmė ne tik klausyti ekologinės etikos paskaitų ir diskutuoti seminaruose, bet ir patys rašyti šios tematikos kursinius ir bakalaurinius darbus, o nuo 1997 m., įsteigus etikos didaktikos magistrantūrą, – ir magistrinius darbus. Puikius baka-

laurinius darbus parašė ir sėkmingai apgynė šios universiteto absolventės: Diana Vaičiaitė („Ekologinės etikos dėstymas pagrindinėje mokykloje“, vad. V.Vaičekauskienė, 1999), Ingrida Sys („Etikos vaidmuo ugdant atsakingą moksleivių elgesį gamtoje“, vad. Č.Kalenda, 2000), Aušra Petraškaitė („Dorovinis žmogaus apsisprendimas civilizacijos ir gamtos prieštaravimo sąlygomis“, vad. Č.Kalenda, 2000), Jelena Strelcova („Atsakomybės kategorija ekologinėje etikoje“, vad. Č.Kalenda, 2000), Monika Butkutė („Ekologinės etikos vieta šiuolaikinėje kultūroje ir jos vaidmuo žmogaus ugdyme“, vad. Č.Kalenda, 2001), Laura Balčiūnaitė („Gamta senovės lietuvių kultūroje“, vad. J.Trinkūnas, 2001) ir kt. Turiningus darbus ekologinės etikos didaktikos klausimais parašė ir sėkmingai apgynė šios magistrės: Audronė Steponėnienė („Ekologinės etikos vaidmuo ugdant dorovines moksleivių nuostatas“, vad. Č.Kalenda, 1999), Daiva Martikonienė („Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų gerumo ir gailestingumo gyvėjai gamtai ugdymas“, vad. Č.Kalenda, 2001), Eglė Naktinytė („Gamtosauginės ir etinės profesoriaus Česlovo Kudabos idėjos ir jų reikšmė ekologinės kultūros ugdymui“, vad. Č.Kalenda, 2002) ir kt.

Vilniaus pedagoginio universiteto etikos specialybės I kurso studentų, vadovaujamų savo lyderio Vadimo Bliumkino, iniciatyva 2000 m. gegužės 19 d. pirmą kartą buvo surengta Tarptautinės etikų dienos šventė, kuri sulaukė didelio studentų bei dėstytojų pritarimo bei svečių susidomėjimo. 2001 m. šios prasmingos dienos proga buvo organizuota mokslinė konferencija „Bendražmogiškoji dora ir tarnybinė etika“. Konferencijoje dalyvavo ir pranešimus skaitė Seimo nariai, kitų valstybinių institucijų atstovai.

2002 m. Tarptautinės etikų dienos minėjimas buvo skirtas ekologinės etikos problematikai. Ta proga gegužės 17 d. buvo surengta studentų darbų paroda „Gamta ir mes“, suorganizuota akcija Vilniaus gatvėse, aplankyta neseniai mirusios žymios mokslininkės, ekologinių lietuvių kultūros tradicijų puoselėtojos Eugenijos Šimkūnaitės, pramintos Lietuvos žiniuone, memorialinis butas Lazdynų mikrorajone.

Vienas svarbiausių 2002 m. Tarptautinės etikų dienos renginių buvo mokslinė studentų konferencija „Ekologinė etika“. Joje pranešimus skaitė Vilniaus pedagoginio universiteto etikos specialybės IV kurso studentai Natalija Trainis, Eglė Jasaitė, Vida Lisaitė, Tomas Mikučionis, Vilniaus universiteto filosofijos specialybės IV kurso studentas Saulius Čiuplys.

Šiame rinkinyje kaip tik spausdinami minėtoje konferencijoje skaityti pranešimai. Leidinys įdomus jaunųjų autorių pastangomis ekologinės etikos požiūriu apmąstyti lietuvių ir pasaulinės kultūros paveldą, aktualizuoti gamtinės aplinkos ir gyvybės puoselėjimo tradicijas, išreikšti savo susirūpinimą mūsų didžiųjų natūrinių namų būkle ir perspektyvomis.

ŽMOGAUS SANTYKIO SU GAMTA KLAUSIMAS KRIKŠČIONYBĖJE IR ISLAME: ETINIS ASPEKTAS

Natalija Trainis

Religija yra lotynų kilmės žodis, reiškiantis „rišti“, t. y. rišti žmogų su užjuslinio pasaulio esančia Aukščiausia realybe. Būtent taip yra monoteistinėse religijose (monoteizmas – tikėjimas į vieną Dievą; monoteistinėms religijoms, kilusioms iš vieno protėvio Abraomo, priklauso judaizmas, krikščionybė ir islamas). Religijos duoda atsakymus į žmogui rūpimus klausimus: iš kur atsirado pasaulis, žmogus, kokia jo gyvenimo prasmė, paskirtis. Religija nurodo, kokiomis vertybėmis reikia vadovautis santykyje su Aukščiausiuoju, su pačiu savimi, su gamta.

Religijos yra įvairios, jų labai daug, norint surasti tinkamą atsakymą, kuriomis vertybėmis vadovautis santykyje su gamta, kas apskritai ji yra, reikia apžvelgti visas religijas ir iš jų paimti per visus laikus patikrintus elgesio, bendravimo su gamta principus, apsvarstyti, kokios jų pasekmės ir kaip juos galima būtų derinti šiuolaikinėje visuomenėje. Tas klausimas ypač aktualus šiais laikais, kai ekologinis konfliktas aštrėja ir gamta nelaukia.

Žmogaus santykio su gamta klausimas sprendžiamas visose religijose, ir sprendžiamas skirtingai: vienaip politeizme, kitaip monoteizme. Netgi pačiuose monoteistiniuose tikėjimuose požiūris į santykį *Dievas-Žmogus-Gamta* turi tam tikrų atspalvių. Pavyzdžiui, krikščionybės kryptys – pravoslavų ir katalikų tikėjimai – pateikia specifinį požiūrį šiuo atžvilgiu. O pačioje katalikybėje požiūris į gamtą ir žmogaus elgesys joje priklauso nuo to, kokioje dirvoje sudygs besiformuojančios katalikybės sėkla: ar Romos, ar Lietuvos žemėje. Romos katalikų popiežius Jonas Paulius II laikui bėgant keičia savo nuomonę šiuo klausimu. Antai 1987 m. enciklikoje *Sollicitudo rei socialis* jis sako, kad „gamtos pasaulyje turime paklusti ne tik biologiniams, bet ir moralės dėsniams ir negalime jų laužyti“ (3, 233). Tačiau 1994 m. jis kalba, kad „gamta yra ne daugiau kaip Kūrėjo dovana, suteikta žmogui viešpatauti, tobulinti ir valdyti, o Dievas Kūrėjas yra vienintelis vertas būti garbinamas kaip visi krikščionys“ (2, Nr. 33). Vis dėlto gamta yra verta dėmesio ne tik kaip priemonė žmogaus veiklai, juk „kada visiškai iš akių išleidžiama gamta, negali būti teisingai išspręsta ir paties žmogaus problema, nes žmogus savo kūnu priklauso gamtai“ (4, 353).

Religijų poveikį žmogaus elgesiui būtina nagrinėti dviem aspektais: 1) kaip skelbia Šventieji Raštai ir 2) kaip pats žmogus elgiasi gamtoje. Tarp jų dažnai būna neatitikimas.

Šio straipsnio tyrimo objektas ir tikslas – išaiškinti, kas yra gamta monoteizmo požiūriu ir kaip žmogus mokomas su ja elgtis krikščionybėje ir islame. Šios religijos pasirinktos todėl, kad jos yra pačios įtakingiausios ir labiausiai paplitusios. Be to, vienas svarbiausių motyvų, paskatinusių temos pasirinkimą, yra konfliktinė situacija, susiklosčiusi šiuolaikiniame pasaulyje, susidūrus šiems stambiams tikėjimams. Nuo krikščionių ir musulmonų pažiūrų bei elgesio, jų sutarimo, o ne supriešinimo didele dalimi priklauso taika pasaulyje. Ši aplinkybė tapo ypač aktuali po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių Niujorke, kur musulmonų fanatikai atakavo Pasaulinio prekybos centro dangoraižius. Šiandien skirtingos religijos neturėtų susipriešinti, bet stengtųsi išsaugoti pasaulyje taiką ir spręsti visą žmoniją ištikusias problemas. Taikos negali būti be noro pažinti, suprasti kitą, kuris yra kitoks nei tu. Taikos tarp religijų negali būti be dialogo tarp religijų, be šių religijų išpažinėjų bendravimo, atvirumo ir nuoširdumo. Dialogas reiškia „tarpusavio informaciją, plačią diskusiją ir galų gale visapusišką perkeitimą“ (11, 229). Dabartinėje visuomenėje pribrendo poreikis skirtingų religijų išpažinėjams vesti dialogą, ieškoti tai, kas jiems bendra, tokiu pagrindu vienytis, bendradarbiauti, sprendžiant problemas, tarp jų ekologinę.

Ekologinė krizė yra globalinė krizė, ji liečia kiekvieną žmogų: ir Rytų, ir Vakarų. Mūsų dienomis musulmonų kraštų mokslininkai ir filosofai dalyvauja globalinių ekologinių problemų svarstyje, plėtodami dialogą tarp Rytų ir Vakarų. Be to, ekologinė islamo etika netgi siūloma Vakarų pasaulio žmonėms ir nereikalaujama, kad jie taptų musulmonais. Islamo šalininkai netgi daro užuominų apie „ypatingą jų religijos misiją – perteikti ekologinę Rytų išmintį Vakarams...“ (5, 61). Tokia islamistų nuomonė gali supriešinti krikščionis su musulmonais. Tačiau krikščionims būtina būti kantriems šiuo atžvilgiu.

Žmogaus santykio su gamta klausimas krikščionybėje

Krikščioniškasis visatos modelis yra dualistinis, susideda iš dviejų realybių: dangaus, dieviškos, ir gamtinės, žemiškos. Šios tikrovės tapatinamos su gėriu ir blogiu. Kaip tik gamta tampa blogio viešpatija. Dangiškas pasaulis yra šventas, o gamtinis, žemiškas – nuodėmingas, netobulas. Estų filosofas Janas Kaplinskis daro prielaidą, kad absoliuti gėrio ir blogio priešprieša į judaizmą ir krikščionybę atėjo iš iranėnų tikėjimo. Ir „tiek pats Kristus, tiek jo mokiniai {...} manė, kad šis pasaulis tam tikra prasme buvo jo {Velnio} valdžioje“.

Velnius buvo vadinamas „šio pasaulio kunigaikščiu“ (6, 219). O kadangi ankstyvosios krikščionybės pagrindinė idėja buvo Dievo kova prieš Velnią, tai yra gėrio kova prieš blogį, atitinkamai klostėsi ir Kristaus santykis su žeme, jos padarais, kuri galima atsekti pagal Jo elgesį gamtoje, kartu ta aplinkybė parodo ir nuostatą gamtos atžvilgiu.

Nors laikoma, kad krikščionybėje atsisakoma gyvūno aukojimo, kad paneigiamas skirtumas tarp švarių ir nešvarių gyvūnų, tačiau tam tikras gamtos suskirstymas išlieka. Tai liudija Kristaus mokinių Evangelijose aprašyti Jėzaus santykio su gamta pavyzdžiai.

Pagrindiniai Kristaus despotiško elgesio gamtoje momentai yra piktųjų dvasių įvaymas į kiaulių kaimenę, aprašytas Morkaus, Mato ir Luko evangelijose, ir nevaisingo figmedžio prakeikimas, pasakojamas Morkaus.

„Pamatęs iš tolo sulapojusį figmedį, jis priėjo pažiūrėti, gal ką ant jo ras. Tačiau, atėjęs prie medžio, jis nerado nieko, tik tai lapus, nes buvo dar ne figų metas. Tuomet jis tarė medžiui: „Tegul per amžius niekas nebevalgys tavo vaisiaus!“ {...} Rytą eidami pro šalį, jie {mokiniai} pamatė, kad figmedis nudžiūvęs iš pat šaknų“ (Mk 11, 13–20). Šis pavyzdys rodo, kad nevaisingi, neduodantys žmogui naudos medžiai neturi teisės augti. Laukinė gamta neturi savaiminės vertės.

Su blogiu tapatinamos piktžolės bei usnys: „atėjo jo priešas, pasėjo kviečiuose raugių ir nuėjo sau“. Tačiau su jomis nebūtina kovoti, kad „kartais, ravėdami rauges, neišrautumėte su jomis ir kviečių“ (Mt 13, 25–29). Vadinasi, prieš natūralią realybę nebūtina priešišškai nusistatyti.

Dievas yra palankaus požiūrio į žemę. Senajame Testamente reikalaujama: „septintais metais turės būti žemei visiško poilsio šabas – šabas VIEŠPAČIUI: savo lauko tu nesėsi ir savo vynuogyno negenėsi“ (Kunigų knyga 25, 4).

Savavališką Kristaus elgesį gamtoje ir gyvulio, kaip neturinčio savaiminės vertės, supratimą, rodo pasakojimas, kai Kristus įvaro į kiaules netyrąsias dvasias ir jas nuskandina ežere (Mk 5, 1–20). Negailėtingam elgesiui su kiaulėmis turbūt pasitarnavo ta aplinkybė, kad kiaulės Senajame Testamente buvo laikomos nešvariais gyvuliais.

Žemą, vergišką gamtos padėtį rodo ir pasakojimas apie audros nutildymą, kuris minimas Mato, Morkaus ir Luko. Kai Kristus su mokiniais plaukė valtyje, pakilo didžiulė vėtra ir bangos ėmė lieti į valtį. Mokiniai, bijodami, kad audra nuneš jų gyvybes, pažadino Kristų. „Atbudęs jis sutramdė vėtrą ir įsakė ežerui: „Nutilk, nusiramink!“ Tuo pat vėjas nutilo, ir pasidarė visiškai ramu“ (Mk 4, 39). Gamta krikščionybėje įgavo valdovą Kristų, kuriam betarpiškai pakludavo. Tačiau tam, kad paklustų, reikia turėti sąmonę, valią – sielą. Tą problemą išsprendžia viduramžių teologas, scholastas šv. Tomas Akvinitis,

pripažinęs gyvuliams sielos buvimą. Pasaulio visumą jis išdėsto pakopomis. Žemiausia vieta tenka gamtos stichijoms, kita pakopa yra augalai, turintys organinę, jas formuojančią jėgą, aukštesnė yra juntanti gyvulio siela, toliau eina protingas žmogus, virš jo – angelai ir ant visos kūrinių išsidėsto Dievas (1, 125).

Kristus su vienais gamtos padarais, kurie neduodavo naudos, buvo negailėstingas, tačiau kitus labai mylėjo ir jais rūpinosi. Ypač tai pasakytina apie avis, kurios priglaudė Kristų jam gimstant. Apie save jis sako: „Geras ganytojas už avis guldo gyvybę“ (Jn 10,11). Be to, avys Paskutiniojo teismo metu laikomos orientyru į Dievo karalystę „teisiesiems“ (jas jis pastato savo dešinėje), o ožiai, kurie mums asocijuojasi su yda – užsispyrimu, Kristaus pastatomi kairėje. Jie yra orientyras nedorėliams į pragarą (Mt 25, 31–46).

Kristaus sakomas Kalno pamokslas rodo, kad lauko lelijos, kurios auga nesirūpindamos turtų kaupimu, yra gražios, jos, kaip ir paukščiai, yra pavyzdys, kurį sekti turi žmogus. Kristus kreipiasi į žmones: „per daug nesirūpinkite savo gyvybe, ką valgysite, nei savo kūnu, kuo vilkėsite. {...} Išižiūrėkite į padangių sparnuočius: nei jie sėja, nei pjauna, nei į kluonus krauna, o jūs dangiškasis Tėvas juos maitina. {...} Ir kam gi taip rūpinatės drabužiu?! Pasižiūrėkite, kaip auga lauko lelijos. Jos nesidarbuoja ir neverpia, bet sakau jums: nė Saliamonas pačioje savo didybėje nebuvo taip pasipuošęs kaip kiekviena iš jų. Jeigu Dievas taip aprenkia laukų gėlę, kuri šiandien žydi, o rytoj metama į krosnį, tai argi jis dar labiau nepasirūpins jumis, mažatikiai?“ (Mt 6, 25–30).

Krikščioniškojoje tradicijoje gamta yra blogio paliesta, ji vertinga tik tiek, kiek gali duoti naudos. Juk pačioje kūrimo pradžioje ji Dievo palankiai įvertinama, o, atsiradus žmogui, matyt, dėl to, kad ji gali būti atskleista, nukreipta į tikslą, gali būti realizuota jos vertė, ji Kūrėjo įvertinama kaip „labai gera“ (Pradžios knyga 1, 31).

Krikščionybė, palyginti su ikikrikščioniškuoju tikėjimu, iškelia visiškai naują požiūrį į gamtą. Ji nudievinta, bedvasė, nesavarankiška, Dievui paklustanti. Tačiau gamta turi žmogui vertę, ne tik vitalinę, jos pagalba Kristus moko žmones.

Romos katalikybė gamtą suvokia kaip Dievo dovaną, kaip priemonę žmogiškajam orumui realizuoti. Žmogaus, „Dievo bendradarbio“, paskirtis – dirbti su Dievu pasaulyje, atnaujinti Jo kūrinių. Jis vienintelis gali tai padaryti, todėl yra vertingiausias išteklius. Tačiau darbas neturi būti laikomas savitiksliu dalyku. Būtinai darbo ir maldos derinimas (kaip ir mokė šv. Pranciškus Asyžietis). Taip žmogus apribojamas dauginti sau išteklius, bet, kita vertus, dėl demografinės krizės religiniais tikslais gali būti išnaikinta visa natūrali gamtos kūrinija, žmogaus gyvybės pagrindas. Vadinasi, ir ūkinis darbas turi būti ribojamas, kitaip bus išnaikinti visi miškai.

Besiformuojantis krikščionių tikėjimas skirtinguose kraštuose turėjo savų ypatybių, ypač tai pasakytina apie žmogaus santykį su gamta. Ankstesnės krašto kultūros nebuvo atsisakyta iškart, o vyko susiliejęs – senovinio tikėjimo su krikščioniškuoju.

Lietuvoje katalikų tikėjimas susiliejo su baltų kultūra, kuri pasižymėjo žmogaus ir gamtos vienove, gamtos dievinimu ir baimės kupina pagarba jai.

Besiformuojanti katalikybė Lietuvoje perėmė iš etninio tikėjimo kai kurias funkcijas gamtos atžvilgiu. Miškuose, prie upių buvo statomos medinės šventųjų figūrėlės, koplytstulpiai, kryžiai. Tie statiniai tarsi sudvasindavo aplinką, ją globojo. Jų buvo tiek daug, kad Lietuva netgi pavadinta kryžių žeme. Matyt, labai gilus poreikis saugoti žemę, aplinką slypėjo lietuvių valstiečių širdyse.

Kai kurie tyrinėtojai pabrėžia senovės baltų tikėjimo ir krikščioniškųjų dorovinių idealų artumą. Krikščionybė neatmetė senovinio tikėjimo tradicijų, o naujai jas įprasmino. Toks procesas vyko ne tik Lietuvoje, ilgiausiai Europoje išlikusiame pagoniškame krašte, bet ir kitose šalyse. Beveik visur yra žinomas paprotys švęsti sekmadienį (jis įeina į Dekalogą), kuris neišnyko ir iki šių dienų. Šis paprotys reiškia veiklos nutraukimą, gamtos nelietimą, taiką su aplinka, rimtį.

Bizantiškasis kosmoso modelis, skirtingai nei katalikų, susideda iš dviejų zonų: dangaus, sakralinės, ir velnio, žemiškos. Sakralinė zona tapatinama su Valdžios ir Cerkvės buvimu (žr. 10, 74).

Pravoslavų tradicijoje tarp Dievo ir pasaulio niekada nebuvo vergo ir pono santykio. „Dievas reikalingas pasaulio, suskilęs į dalis pasaulis turi vėl susiburti, pasišventinti, susidievinėti, tapti viena eucharistija ir liturgija“ (14, 126). Pravoslavybėje gamta nėra mechanizmas, ji organiška. Šv. Nikodimas Sviatogorodecas kalba: „Iš tiesų visas pasaulis ir visa gamta yra kažkas kita, kaip organas, kuriame po regimu neregimai yra viso Pats Kūrėjas ir Menininkas, veikdamas ir matomai išreiškdamas savo kūrybą arba regimi ir daiktiški protingų kūrinių žvilgsniui pateikdamas neregimas ir nedaiktiškas Savo tobulybės ir energijas (14, 126–127).

Pravoslavų, Rytų tradicijoje nėra griežtos gėrio ir blogio priešpriešos. „Pravoslavų ikonoje nėra šešėlių, pravoslavų asketikoje nėra miglotų ir dviprasmiškų perėjimų nuo blogio į gėrį. Čia auga „iš jėgos į jėgą“ ir keičiasi iš šviesos į šviesą“ (14, 135).

Pravoslavų asketų santykis su žeme yra „dvasinis aristokratiškas“, paremtas diferencija, nesuvienodinimu. Nepažeidžiama hierarchija. „Vergas lieka Dievo vergu, ponas lieka ponu“ (14, 135).

Pravoslavybėje Cerkvė tapatinama su Kristaus kūnu. Cerkvė yra visų tikin-

čiųjų motina. Savo motiniškas galias ji skleidžia žemei, ją sudvasina. Žemė yra „motina-maitintoja“. Žmogus myli motiną-žemę, kurios yra globojamas. Dėl to stengiasi jos neardyti.

Rusijoje XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje cerkvės literatūroje esminę vietą užimdavo gyvūnų statuso problema. Diskusijos objektas buvo klausimas: „Ar tarp žmogaus sielos ir gyvūnų sielos yra tik kiekinis, o ne kokybinis skirtumas?...ar žmoguje yra dvasia ir dvasia nemirtinga?“ Atsižvelgiant į tai, kad žmogus sugeba protingai bei laisvai elgtis, buvo prieita prie išvados, kad žmogaus siela yra kokybiškai aukštesnė nei gyvūno siela. Pravoslavų cerkvės tėvai kritikavo Europos natūralistus, pripažįstančius gyvūnams ne tik protą ir emocijas, bet dar įdomiau – dorovę ir net religiją. Gyvūnų sužmoginime jie pirmiausia mato pavojų ne patiems gyvūnams, o didelę grėsmę visuomenės moralei. Juk pripažinus vienodą žmogaus ir gyvūno moralę, bus nuslopinti žmogaus pareigos, sąžinės, atsakomybės jausmai, jo principas bus „kova už būvį“. Žmonės apsiribos vien vitalinių poreikių tenkinimu: vien prasimaitinimu. „Jei bus įrodyta, kad žmogus ne daugiau kaip gyvūnas, vadinasi, nėra dorovės poreikio, jeigu žmogus – gyvulys, jis gali ir turi elgtis žvėriškai – turi teisę kurti savo visuomenę panašiu pagrindu“ (15, 263).

Cerkvės tėvai, mėgindami įrodyti žmogaus pranašumą gyvūno atžvilgiu, kaip ir Romos katalikai, apeliuoja į tai, kad žmogus vienas iš visų žemės būtybių pagražintas Dievo paveikslu ir panašumu. Šis panašumas aprašomas priklausomai nuo „Dievo paveikslo“ supratimo. Daugelis ankstyvųjų cerkvės tėvų prieina vieną nuomonę, kad svarbiausia žmogaus savybė, kuri slypi jo stačioje, į dangų orientuotoje padėtyje, yra veržimasis į tai, kas dieviška, tai yra į religiją.

Žmogaus gebėjimas pažinti Dievą radikaliai skiria žmogų nuo gyvūno. Tai, kad gyvūnai neturi religijos, rodo jų sielos mirtingumą. Galima daryti prielaidą, kad „žmogus be religijos tas pats, kas gyvūnas, ir tokiu būdu jam lygus“ (15, 268). Gyvūnų religijos nebuvimą rodo sielos mirtingumas. Kaip rašoma Luko evangelijoje, kiekvieno gyvūno siela yra jo kraujas, kuris virsta kūnu. Pagal Bibliją bet kokio gyvūno siela, kraujas yra kažkas žemiška, o sutankėjęs kraujas paprastai yra kūnas, ir kūnas pereina į žemę, vadinasi, gyvūnų siela yra kažkas žemiška.

XIX amžiuje šv. Svetlovas rašo: „mirštant gyvūnų individui rūšis nieko nepraranda, mažėja tik egzempliorių skaičius, kuris vėl atsinaujina, kitas reikalas žmogaus mirtis, jis yra vienintelė, nepakartojama savo rūšies būtybė: jo mirtis daro neatlyginamą nuostolį rūšiai“ (15, 268).

Pravoslavybėje gyvūnas dažnai apibrėžiamas kaip ištikimas žmogaus tarnas, pagalbininkas. Čia apeliuojama į tokius Šventraščio momentus. Biblijoje

yra du pasakojimai apie pasaulio sutvėrimą. Pagal pirmąjį, žmogus kuriamas po gyvūnų ir kviečiamas juos „valdyti“. Pagal antrąjį, gyvūnai sukurti po žmogaus jam į pagalbininkus. Anot cerkvės tėvo Vasilijaus Velikio, „iš visos kūrinijos viena sukurta žmogui tarnauti, o kita tam, kad jis stebėtusi kūrimo stebuklais; kita mums bailsi, kad mus mokytu“ (15, 266). Taip pačioje gamtoje nurodoma klasifikacija.

Vystantis visuomenėje gyvūnų apsaugos judėjimui, pravoslavų cerkvė į liturgiją įtraukė pamokslą, kviečiantį romiam elgesiui su naminiais gyvūnais. Pamokslas prasideda nuo Viešpats prašymo palaiminti bandas ir galvijus – padauginti jas ir išvaduoti nuo ligų, „žvėrys yra dieviškas kūrinys, o todėl niekas neturi teisės jam kenkti“ (15, 264). Juk ir patys gyvūnai ne kartą padėjo ne tik šventiesiems, bet ir pačiam Kristui, suteikdami jam pirmąjį prieglobstį.

Pravoslavų istorijoje yra fragmentų, kurie rodo rūpestingą šventųjų elgesį su gyvūnais. Šventieji jautė pareigą rūpintis neprotingais gyvūnais.

Pavyzdžiui, Sergijus Radonežskis dažnai lokiui atiduodavo paskutinį duonos gabalėlį, o pats likdavo alkanas, nes „žvėris neprotingas ir nesupranta kantrumo ir susilaikymo būtinumo“.

Gyvūnais rūpinosi ir Germanas Aliaskinskis, kuris iš rankų maitindavo balius šermuonėlius, lokį. Kaip uolus ne tik žmonių, bet ir nekalbančių galvijų pagalbininkas yra žinomas Feodosijus Velikis. Gyvūnais rūpinamasi, juos gydo. Šventieji bausdavo tuos, kurie nehumaniškai elgėsi su gyvūnais, juos žudė. Taip Simeonas balso praradimu nubaudė gemžę nužudžiusius medžiotojus. O Janikijus Velikis mokė vienuolius, kad jie neturėtų net nehumaniškų kėslų žvėrių atžvilgiu (žr. 14, 152–153, 165–168, 170–173).

Šiuolaikiniai egzegetai bando įrodyti, esą gyvūnai yra lygūs žmonėms, turi asmeniškumo pradą. Šiuo atžvilgiu nurodomas vardų davimo aktas. Adomas duoda vardus gyvūnams. „Bet kas yra vardas, jei ne būtybės „ikona“?“ (14, 154). Pavadinti reiškia pakeisti, pakelti iki aukščiausiosios, asmeniškios būties. Tačiau, kita vertus, „Adomas duoda gyvūnams vardus, kaip ponas duoda vardus pavaldiems jam vergams“ (15, 265). Kitas pavyzdys yra Dievo sandėris su Nojumi. Bet pasirodo Dievas sudaro sandėrį ne tik su juo. „Tuomet Dievas tarė Nojui ir su juo buvusiems sūnams: „Štai, aš sudarau savo sandorą su jumis ir jūsų būsimais palikuonimis, su visais gyvūnais, esančiais su jumis, – paukščiais, galvijais ir visais su jumis buvusiais žemės gyvuliais, kurie tik išėjo iš arkos“ (Pradžios knyga 9, 8–10). Sudaryti sandėrį reiškia, kad „gyvūnai taip pat turėjo galimybę laisvai pasirinkti“ (14, 154). Sandėris nesudaro mas su tais, kas negali pasakyti „taip“. Pažymima, kad pravoslavų tradicijoje „taip“ sako ne tik gyvūnai, bet ir stichijos. Ugnis gėdijasi trejybės vaizdo, „visoks kvėpavimas šlovina Viešpatį“ (14, 155). Vis dėlto gyvūnų sužmoginimo

faktas pagrįstai atmetamas cerkvės tėvų, tačiau sielos buvimas jiems yra pripažintas.

Pravoslavų tradicijoje nesusidarė gamtos kaip blogio samprata. Ypatingas yra pravoslavų sąlytis su motina-žeme, ji sudvasinama. Gamtos padarų esmė – tarnauti žmogui.

Ankstyvosios cerkvės tėvai, atsižvelgdami į tik žmogui būdingą stačią padėtį, matė žmogaus pranašumą kitų kūrinių padarų atžvilgiu. Šioje į dangų besitęsiančioje padėtyje Grigorijus Niskis išvelgia „žmogaus viršūninkystę bei caro orumą“ (15, 266). Tačiau caras yra tas, kuris rūpinasi pavaldiniais, jų gerove.

Žmogaus santykio su gamta klausimas islamo religijoje

Be krikščionybės, kita įtakinga monoteistinė religija dabarties pasaulyje yra islamas. Jis susiformavo VII amžiuje Arabijoje, o šio tikėjimo pranašas – Mahometas, kurio sekėjai kartais vadinami mahometonais. Jie garbina tą patį Dievą kaip žydai ar krikščionys, tik jį vadina arabiškai – Alachas. Tai reiškia „Dievas“, o pats žodis „islam“ arabų kalboje reiškia nusilenkimą, paklūsimą, atsidavimą Dievui. Pagrindinė Šventoji islamo knyga yra Koranas. Šis žodis išvertus reiškia: tai, ką ištaria, t. y. kas buvo Alacho pasakytas Mahometui ir ką pastarasis pakartojo. Mahometas buvo istorinė asmenybė, gyvenusi 570–632 m. Jis piemenavo, prekiaavo, įsteigė musulmonų bendruomenę, o vėliau įkūrė teokratinę valstybę su sostine Meka. Islamas sujungia krikščionišką teocentrizmą su judaizmui būdingomis griežtomis elgesio normomis.

Islamą, kaip monoteistinė religija, dažnai kritikuojamas dėl požiūrio į gamtą. Esą monoteizmas desakralizavo gamtą ir taip prisidėjo prie ekologinės krizės sukėlimo. Žymus britų istorikas Arnoldas Toinbis rašė, kad Šventraščio tezę, raginantį žmones daugintis ir užvaldyti žemę, buvo suvokta kaip Abraomo, žydų ir arabų protėvio, garbinamo judaizme, islame ir krikščionybėje, palaiminimas (žr. 12, 52–53). Tačiau patys islamo tyrinėtojai mano, kad ekologinė krizė musulmonų kraštuose nepasiekė tokių mastų, kaip Vakaruose, nes jam būdingas specifinis požiūris į santykį Dievas-Žmogus-Gamta. Vis dėlto ekologinė krizė musulmonų kraštuose nebuvo ypatinga naujovė, žinoma, ne tokio masto kaip dabartinė.

Islamo filosofai siekia išryškinti jų tikėjimui būdingą santykio su gamta savitumą ir pabrėžti jo ekologiškumą. Musulmonams, islamo išpažinėjams, gamta iškyla kaip gyvas organizmas. Tas požiūris artimas Rytų panteistinėms religijoms, sudvasinančioms gamtą. Tačiau islame, kaip judaizme bei krikščionybėje, gamta nėra savarankiška. Ji yra Aukščiausiojo Kūrėjo, Alacho, kūrinys. Islamas pabrėžia, kad visas Universumas yra Dievo kūrinys: „Jis tas,

kuris jums viską, kas yra žemėje, sukūrė, po to į dangų pasikėlė“ (Koranas 1987: 2, 29) ir „Matau, jam vienam pasiruošusi tarnauti kūrinija. Palaimintas bus Dievas, pasaulio Viešpats“ (Koranas 1987: 7, 54) (9, 212). Pagrindinis islamo mokymo principas yra Dievo vienybė. Ezoteriškai tai reiškia, kad „egzistuoja tik viena Absoliuti realybė; gyvenimo esmė – amžina vienybė, o ne tariamas visų regimo pasaulio daiktų suskirstymas“ (13, 266). Dievo vienybė atitinka gamtos vienybę. Visas Universumas sukurtas „pagal Dievo planą“. „Kiekvienas daiktas sukurtas pagal individualų matą (Koranas 54, 59). Visas kūrinijoje (gamtoje) slaptai klausė ankstyvųjų Dievo įsakymų“ (8, 107). Gamtoje yra paslėptos Dievo savybės. „Visi kūriniai – gyvūnai, augalai, žvaigždės, diena ir naktis ir t. t. yra Dievo ženklai žmonėms“ (5, 59).

Islame gamta, skirtingai nei judaizme ir krikščionybėje, yra sudvasintas Dievo kūrinys. Gamtoje paslėptos Dievo ženklai žmonėms. Ši aplinkybė palanki gamtai saugoti, jos neardyti, o išsiklausyti į ją ir būti dėmesingam kiekvienam gamtos reiškiniui.

Korane kalbama apie gyvūnus. Nors, viena vertus, jie yra žemesni už žmogų, nes neturi proto ir negali tikėti. Tačiau, kita vertus, jie yra lygūs, gyvūnai yra giminingi žmogui: „Nėra gyvulio ir skrendančio paukščio, kurie nesudarytų bendruomenės, panašios į mūsų“ (5, 60). Dėl gyvūnų saugojimo ir jų naudojimo šiuolaikiniai Korano aiškintojai yra nevienodos nuomonės. Vieni mano, kad teisė gyvūnus naudoti yra pirmaeilė, palyginti su gyvūnų globa. Kiti įsitikinę, kad pareiga gyvūnus globoti ir teisė juos naudoti yra neatskiriamos. „Dievas sukūręs gyvūnus žmonių naudai ir Viešpaties šlovinimui“ (5, 60). Tai reiškia, kad gyvūnai neturi savaiminės vertės.

Musulmonų gamtiškojo pasaulio prigimtis reiškia, kad gamtiniai daiktai, viena vertus, yra materialūs, o kita vertus, jie yra Aukščiausios realybės, kuri yra Absoliutus gėris, simbolis. Žemiškasis pasaulis yra gėrio ir blogio mišinys.

Išvados

Krikščioniškojoje tradicijoje gamta praranda ikikrikščioniškuoju periodu turėtą dieviškumo matmenį. Gamta nudievinama, ji bedvasė, paliesta blogio, nesavarankiška, neturinti savaiminės vertės, pavaldi Kūrėjui. Gamtos vertę nusako tai, kiek ji gali pasitarnauti žmogui pamokyti bei gyvybę palaikyti.

Katalikybės požiūris į gamtą priklauso nuo krašto senovinės religijos pobūdžio.

Romos katalikybė gamtą regi kaip Dievo dovaną žmogaus orumui realizuoti. Gamtos esmė – būti žmogaus įdirbtai. Todėl skatinamas tiesioginis darbas gamtoje, jo taurinimas malda.

Lietuvos katalikų tikėjimui būdingas senojo baltų tikėjimo ekologiškų elementų jungimas su krikščioniškais ir suteikimas jiems naujos teologinės prasmės.

Pravoslavų tikėjimui būdingas motiniškas santykis tarp Dievo ir pasaulio, kupinas meilės, gailesčio, globos. Žmogus jaučia glaudų ryšį su Žeme – Motina, kuri yra Cerkvės simbolis.

Krikščioniškoji ekologinė etika yra teocentrinė. Žmogus raginamas saugoti gamtą dėl pagarbos Dievui.

Pagrindinis islamo principas yra Alacho vienybė. Todėl čia gamta yra dvejopos prigimties: dieviškos ir materialios. Ji yra kartu ir materialus objektas, ir simbolis, atkuriantis Dievo realybę.

Islamo ekologinė etika yra teocentrinė. Žmogus yra Dievo vietininkas žemėje, savo elgesyje su gamta drausminamas tikrojo Savininko – Alacho. Pagarbus žmogaus santykis Kūrėjui skatina pagarbų žmogaus santykį su gamta. Dorovinio vertinimo matas yra Dievas, kuriam žmogus yra atsakingas ir kurio jis teisiamas.

Literatūra

1. Aster E. v. Filosofijos istorija. Vilnius: Alma littera, 1995.
2. Beers J. M. Žmogus ir gamta. Romos katalikų požiūris į gamtą//Žemaičių saulutė, 2001/33.
3. Danes S. ir Chr. Dabarties problemos ir krikščionybė. Vilnius: Alma littera, 1997.
4. Girnius J. Gamtos praradimas//Raštai T. 1. Vilnius: Mintis, 1991.
5. Kalenda Č. Žmogaus ir gamtos santykio problema islamo filosofijoje ir etikoje// Humanistika, 2000/1 (7).
6. Kaplinski J. Šis bei tas. Vilnius: ALK Regnum fondas, 2001.
7. Šventasis Raštas. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1999.
8. Kessler H. Ökologisches Weltethos im Dialog der Kulturen und Religionen. Darmstadt: Wss. Buchges., 1996.
9. Krieger D. J. Jäggi C. J. Natur als Kulturprodukt: Kulturökologie und Umweltethik. Basel; Boston; Berlin: Birkhäuser, 1997.
10. Иоселиани А. Христианство, техносфера и экологическое сознание//Свободная мысль: теоретический и политический журнал, 1999/11.
11. Кюнг Х. Религия на переломе эпох//Иностранная литература, 1990/11.
12. Тойнби А. Средство спасения //Наука и религия, 1974/9.
13. Фишер М. П. Живые религии. Москва: Издательство «Республика», 1997.
14. Христианство и экология. Санкт-Петербург: Издательство РХГИ Санкт-Петербурга, 1997.
15. Черных М. А. Животное и мораль: ещё раз о христианской экологии//Мифология и повседневность. Материалы научной конференции 24–26 февраля 1999 г., вып. второй. Санкт-Петербург, 1999.

GAMOS GLOBOJIMO PRANCIŠKONIŠKOSIOS TRADICIJOS

Vida Lisaitė

Žmonės yra sukurti kaip mylinčios būtybės ir jų poelgiai turi kilti iš meilės kitiems. Juk meilė yra viso krikščioniškojo mokymo apie dorovę pagrindas.

Krikščionys katalikai, stengdamiesi gyventi taip, kaip reikalauja Bažnyčios mokymas, įkvėpimo ir pavyzdžio ieško šventųjų gyvenimuose.

Šventasis Pranciškus – gamtos sergėtojas ir globėjas

Tarp šventųjų ir garsių žmonių, kurie turėjo ypatingą reikšmę požiūriui į gamtą, ypač išsiskiria Pranciškus Asyžietis. Šis viduramžių Šventasis mums yra nepaprastai artimas. Šiandien pasaulis Pranciškų garbina ne tik kaip poetą ar visuomeninio gyvenimo keitėją, bet ir kaip „gamtos mylėtoją, kuris žavėjosi negyvosios kūrinijos didingumu, žvaigždžių spindėjimu, maloniais Umbrijos kalnais bei slėniais, gyvūnijos grožiu ir, tarsi Adomas nekaltoje rojaus būsenoje, suprato gyvulius, mezgė su jais draugiškus ryšius, kalbėjosi ir lenkė juos savo įsakymais“ (5, 130).

Asyžiaus neturtėlis norėjo likti nežinomas, nepastebėtas, tačiau praėjus septyniems su puse šimtmečiams nuo jo mirties, šv. Pranciškus įstrigo žmonėms į širdis. Dailininkai įamžino jo gyvenimą drobėse, poetai šlovina jį savo giesmėmis.

Pranciškus savo reguloje įrašė, kad jo broliai neprivalo teisti tų, kurie socialiai valgo, skaniai geria ir gražiai dėvi. Jis tik norėjo būti nuoseklus: „pasirinkęs netikrybės būklę dirva Evangelijos sėklai, Pranciškus norėjo šiuo keliu eiti iki galo, todėl neleido, kad netikrybė būtų dialektiškai apeita bendruomeninės tikrybės. Jei žmogus rytdienos likimą sudeda į Apvaizdos rankas, tai jis tai turi daryti visu plotu – ir asmeniškai, ir bendruomeniškai. Kitaip tikėjimas Apvaizda virsta išjuoka“ (6, 347).

Pranciškaus neturtas buvo vien medžiaginis skurdas, materialios gerovės atsisąjūdas ir griežtumas sau, naudojantis kuo paprastesniais daiktais. Tai buvo visiškas savojo „aš“ atsisakymas – su didžiausiu nusizėminimu būti „visų dorybių sergėtoju ir puošmena“ (2, 11). Atsisąjūdas buvo absoliutus, visa apimantis savęs aukojimas.

Asyžietis teigia, jog gyvūnai priprato žmogų laikyti priešu, todėl sprunka iš tolo jį pastebėję. Kartu kartos gyvūnus muša, žudo, kankina, o gyvūnai, paveldėję žmogaus baimės kompleksą, sutikę žmogų tyli arba išsigandę bėga šalin.

„Aš stengiausi, kad jie suprastų, jog esu jų draugas. Iš pradžių nustebo, paskui patikėjo“ (6, 77).

Šventasis džiaugėsi gamta kaip Dievo pasauliu, jautėsi ištikimu sargu ir mylėjo ne tik kiekvieną sutiktą žmogų, bet ir kiekvieną padarą, vadindamas juos savo broliais ir seserimis. Įsiklausymas į gamtos kalbą yra jos Kūrėjo pajautimas. Žmogus, kaip kūrinys, su gamta yra toje pačioje plotmėje gyvenantis.

Pranciškus Asyžietis – tai gamtos dalelė, kuri pilna ramybės, šventumo, tyrumo, begalinio gėrio. „Riekia mokėti klausytis ir suprasti, nieko neatmetant, nieko netrikdant, nuolankiai ir su didžiausia pagarba, nutildžius save. Argi paukščių giesmė, lapų šnarėjimas, voverės akrobatika, netgi lėtas ir tylus gyvybės augimas nėra paslaptinga ir dieviška kalba?“ (6, 79).

Pranciškus jautė vis didėjančią troškimą būti Viešpaties Dvasia. Augdamas šis troškimas pripildė jį begalinės ramybės. Šventasis Pranciškus yra kiekvienam šventasis, kiekvieną įkvepiantis tobulesniam gyvenimui ir visuotinei pilnatvei Kristuje.

Žvelgdamas į gamtą kaip į Dievo įskūnijusį žodį, Pranciškus Asyžietis su ja elgėsi labai pagarbiai ir kitus kvietė tai daryti. Jis užjautė visas gyvas būtybes, maitino žvėris ir paukščius, sakė jiems pamokslus, išpirkdavo pjauti vedamus ėriukus, o pamatęs ant tako gulintį slieką pakeldavo ir padėdavo į saugią vietą. Jis taip pat draudė skinti gėles ir pjauti žolę. Žmogus, suteikdamas gamtos daiktams vardą, t.y. juos pavadindamas žodžiu ir dvasiškai įprasmindamas, kartu įgyja ir galią juos valdyti. Šią galią žmogus parodo dirbdamas, t.y. keisdamas gamtą, bet darbą Pranciškus sieja ne su turto, pelno siekimu (jis pasisakė už neturtą ir elgetystę!), o su dieviškąja užduotimi – paversti žemę rojumi. Kitaip sakant, darbą Pranciškus suvokia kaip religinį – dorovinį tikslą, kuris apima ir žmogaus, ir gamtos dorovinį išganymą. Dėl to, kad „Pranciškus Asyžietis gelbėjo gamtą ir praplėtė krikščioniškosios religijos turinį, suteikė jai dorovinę pilnatvę, jis pelnytai vadinamas antruoju Kristumi“ (5, 107–108).

„Visa gamta Pranciškui Asyžiečiui buvo didžiulė gaidų knyga, iš kurios jis sėmėsi melodijų savo giesmėms“ (2, 10). Šv. Pranciškus matė, kad gamta yra nelaiminga ir kenčianti, kad ji tyliai šaukiasi žmogaus pagalbos ir laukia savo išvadavimo. Jis pergyveno gamtą kaip paties Kūrėjo jam pateiktą, kurią jis turi puoselėti ir už ją atsakyti. Gamtos globojimas yra antrasis bruožas šv. Pranciškaus santykiuose su pasauliu. Jo meilė gamtai ir šiandien tebežavi pasaulį, kaip ji yra žavėjusi prieš 800 metų. „Ne gamta pati savyje buvo šv. Pranciškaus gyvenimo bei veikimo centras, bet Kristaus Evangelija ir jo Kryžius. Gamta tarnavo tik laiptais, kuriais jis žengė į Dievo karalystę“ (6, 20).

Šv. Pranciškus stengėsi į gamtą įsiklausyti ir išgirsti jos balsą. Asyžietis jautė, kad žmogus ir pasaulis yra to paties Dievo kūriniai. „Užuot žygiavęs per

žemę kaip gelbėtojas, žmogus atsidūrė joje kaip nusikaltėlis“ (6, 33).

Šv. Pranciškaus asmenyje gamta išgirdo tikrą savo gelbėtoją, kuriam jos likimas iš tikro buvo jo brolių ir seserų likimas! Gamta jam buvo laukas išganymui skleisti. Kaip žmogus, taip ir gamta gali būti išvaduota Evangelijos skleidimu, nes tik Evangelija neša naują būtį ir naujus jos ryšius su Kūrėju. Todėl šv. Pranciškus ėjo į gamtą nešinas ne žmogaus žodžiu, kaip naujieji jos tyrinėtojai, bet Dievo žodžiu, kuris glūdi gamtos gelmėse, tačiau „jis yra apgadintas, užtrintas, subraukytas“ (6, 39).

Kaip jau buvo anksčiau minėta, artimas šv. Pranciškui buvo ne tik kiekvienas žmogus – kiekvienas ligonis ir kiekvienas nusidėjėlis, bet ir kiekvienas daiktas. Visi gamtos padarai šv. Pranciškui buvo tikrų tikriausi broliai ir tikrų tikriausios seserys. Ir juo labiau jis tobulėjo savo asmenybėje, juo giliau jis jautė šitą gamtos giminystę. Juo labiau jis jautėsi tampa Kristaus broliu, juo didesni broliai ir seserys jam darėsi ir pasaulio daiktai. Ryšys su Dievu tampri- no jo ryšį ir su žeme.

Todėl šv. Pranciškaus posakiai „sesuo saulė“, „brolis vėjas“, „sesuo kregždė“, „brolis žiogas“ nėra tik poetiniai palyginimai. Juose slypi gilus gamtos pergyvenimas. Juk su gamta yra dalinamasi ne tik būvimo, bet ir likimo bendrumu. Gamta yra glaudžiai susijusi su žmogumi, ji dalyvauja jo nupuolime ir prisikėlime, jo pasmerkime ir išganyme, jo ištrėmime ir perkeitime. Žmogus būdamas pasaulio valdovu įtraukia į savo likimą ir visą kūriniją.

Šv. Pranciškus buvo vienas iš tų, kurie krikščioniškąją sąmonę turėjo nepaprastai aštrią ir kurio dvasioje žemiškieji dalykai buvo atvėrę simbolines savo gelmes. Jis nesustojo prie daiktų paviršiaus, bet regėjo pačią giliausią jų prasmę. Todėl ir namus jis pergyveno ne tik kaip žmogaus kūno apsaugą nuo šalčio, karščio, lietaus ar vėjo, ne tik kaip poilsio vietą, bet sykiu ir kaip žmogaus prisirišimą prie tos pačios erdvės, kaip jo sustojimą dangiškojo Tėvo buveinėse. Apsistojimas savuose namuose jam reiškia nutolimą nuo Evangelijos, nes juk „Kristus neturėjo kur galvos priglausti. O neturėjo todėl, kad vykdė tobuląją žmogiškąją (ne tik dieviškąją) būvimą, kuriame kelionė link Dievo yra pagrindinis sudedamasis pradas“ (6, 187–188).

Šiuo atžvilgiu Asyžiaus šventasis yra didelis išpėjimas mūsų laikams. Turbūt niekada žmonijos nebuvo apsėdusi tokia stipri aistra turėti namus, kaip šiandien. Žmonėms pasidarė ankšta gyventi žemėje. Jie stengiasi pabėgti nuo klajoklinio savo gyvenimo statydami namus ir juose kuo puikiau įsirengdami. „Namai yra dangaus buveinių pridengimas nuo žmogaus dvasios akių“ (6, 188).

Iš tikrųjų, pakanka tik žvilgtelėti į šio didžiojo šventąjį kelią, kad pastebėtume, kokio gilaus vidinio sąlyčio būta jame su gamtiniu pasauliu. „Javų lau-

kai ir vynuogynai, žemės akmenys ir kiškiai, plačios pievos, čiurlenantys upokšniai, vešlūs sodai, žemė, ugnis, oras, vėjas – visa žadina kūdikiškai nekaltą jo sielą Dievo meilei ir džiaugsmingam klusnumui“ (6, 17).

Šv. Pranciškus yra laikomas pirmuoju, kuris nusikratęs viduramžių niūrumą ir išvydęs gamtą tokią, kokia ji yra savo puošnybėje. „Jis ėjo pievos pakraščiu ir kalbėjosi su mažomis gėlelėmis, kaip su mažesniaisiais broliais...Jis atėjo, šis lakštingalų brolis, ir gyveno kaip pavasaris, žeme stebėdamasis, gerėdamasis ir džiaugdamasis“ (R. M. Rilke) (6, 19).

Asyžiaus šventasis ėjo į žmones ne jų dalią apverkti, bet ją nušviesti, o niūriam būti reiškia nuodėmingam būti. Mirtis yra būdinga tuo, kad jos valandą žmogus pasilieka vienut vienas. Mirtis, kaip ir kančia, yra kilni tik tada, kai ji yra laisva. O laisva ji yra tik tuomet, kai žmogus ją pasitinka ir prisiima visu savimi. „Žmogus, kaip jungtinis Dievo ir gamtos padaras (kūrinys) buvo mirties suskaldomas į sudedamuosius savo pradus: jo kūnas turėjo grįžti atgal į gamtą, jo dvasia – į Dievą“ (6, 449). Šventojo giedojimas mirštant buvo įvadas į amžinąją giesmę. Niekas taip gerai neatskleidžia šv. Pranciškaus būties skaidrumo, kaip faktas, kad jis mirė garbinimo garsais lūpose“ (6, 450). Jis pasitiko mirtį giedodamas.

Šv. Pranciškaus meilė gamtai nebuvo, nėra ir negali būti pamiršta.

Tėvas J. A. Pabrėža – Šv. Pranciškaus pasekėjas

Jau 200 metų Tėvo Ambraziejaus Pabrėžos atminimas gyvena ne tik Žemaitijoje, bet ir visoje Lietuvoje.

Tėvas Pabrėža buvo kunigas ir vėliau vienuolis pranciškonas, kurio svarbiausias gyvenimo tikslas buvo savyje įgyvendinti ir kituose įdiegti Kristaus Evangeliją ir visomis galiomis tarnauti žmonėms. Tai buvo jo gyvenimo pirminė užduotis ir jo aistra, iš kurių visa kita savaimingai išplaukė. „Buvimas mokslininku, gydytoju, veikėju ar panašiai, buvo tik natūralios ir apčiuopiamos Tėvo Ambraziejaus Pabrėžos pilnutinai išgyventos Evangelijos apraiškos,, (3, 3). Tad ne nuostabu, kad jau nuo neatmenamų laikų Tėvas Ambraziejus Kretingos apylinkėse liaudies šventuoju laikomas. Jis su meile ir nuostaba žvelgė į gamtą, kėlė dorumą, aukštino gamtą, mylėjo Lietuvos žemę ir žmones.

Pabrėža gimė 1771 01 15 Večių kaime, Lenkimų parapijoje (netoli Latvijos sienos). Jis augo „Lenkimų lygiuose eglynėtuose laukų akiračiuose, kurie iš pirmo žvilgsnio, rodos, niekuo ypatingu ir nepatraukia – važiuodamas tik žinai, kad iš tamsių girelių po šaknų išsislėgę vandenys į nedidelę upę Šventąją, tekančią tiesiai į Baltiją. Maža, bet išdidi upelė – pati viena į jūrą!... Aistrin-gai įteka ties Šventosios miestuku“ (3, 5). Galima teigti, jog jo pasaulėžiūrai formuotis didelę įtaką turėjo aplinka ir jo religingi tėvai, ypač motina.

Pabrėža, tėvų išmokytas skaityti ir rašyti, mokėsi Lenkimų, Kretingos mokyklose, o vėliau įstojo į vyriausiąją Lietuvos mokyklą Vilniuje, kuri 1803 metais buvo pavadinta Universitetu.

Dar Plungėje vikaraudamas, kunigas J. Pabrėža pajuto norą tapti šventuoju. Įstojęs į vienuolyną, jis uoliai siekė šventumo. „Glaudesniems santykiams su Viešpačiu palaikyti jis, didžiai susitelkęs, atliko mąstymus, kalbėjo breviorių ir laikė mišias. Išpažinčiai taip gerai ruošdavosi ir su tokiu gailėsčiu ją atlikdavo, lyg tai būtų paskutinis kartas“ (3, 364). Tolimesniuose savo pasiryžimuose Pabrėža nutarė „kiekvienam metu visiškai persiimti tikėjimo, vilties ir meilės dorybėmis“ (3, 364).

Tėvas A. J. Pabrėža buvo nepaprastai darbštus. Jis kruopščiai ruošdavosi pamokslams ir daugelyje parapijų juos sakydavo. Daugelis tikinčiųjų jį buvo pasirinkę dvasios vadu. Jis valandų valandas klausė išpažinčių, bet rasdavo laiko rinkti ir tyrinėti augalus, rašyti botanikos ir medicinos veikalus, gydyti žmones ir lankyti ligonius.

Daugelis autorių teigia, jog botaniką pasirinkęs dėl to, kad iš mažens buvo prie jos linkęs: „Dar vaiku būdamas, jau mylėjau augalus, sodinau juos, prižiūrėjau, globojau juos...“ (3, 14). Kiti autoriai teigia, kad Pabrėža gamtos mokslus ir mediciną studijavęs su ypatingu atsidėjimu, nes norėjęs „iš gamtos ir medicinos mokslų įgytomis mokslo žiniomis patarnauti sveikiems ir sergantiems krašto žmonėms“ (3, 15). Manoma, kad 1794 metais jis įstojo į Varnių kunigų seminariją. Taigi jis vis dėlto ryžosi tapti kunigu, kad vietoje kūno galėtų gydyti sielą, nes būti atsakingam už žmogaus gyvybę jautriam medikui tikrai buvo nelengva.

Jei į kiekvieną žmogų Kūrėjas skirtingu būdu įliejo amžinąjį Gėrį ir skirtingu būdu pažymėjo Kristaus žmogiškąją prigimtį, tai pranciškoniškoji meilė prie kiekvieno žmogaus prisiartina skirtingu būdu ir kiekviename stengiasi įvertinti skirtingą jo prigimtį gėrį. Ši Kristaus samprata, atskleidusi šv. Pranciškaus gamtos meilės paslaptį, uždegė Pabrėžos meilę gamtai.

Pabrėžai, kaip ir šv. Pranciškui, Jėzus buvo mintyse, širdyje, gyvenime. Jis juo seka kantriai, tyliai, nusižeminęs, kenčiantis ir nori tapti į jį panašus. Jis tik nedrįsta, kaip šv. Pranciškus, prašyti jo kančios, bet ją, suteiktą, su meile priima. Taigi galima tiegti, kad Tėvas Ambraziejus Pabrėža buvo tikras šv. Pranciškaus dvasios sūnus, nes jo gyvenimas ir darbai atitinka pranciškoniškąją dvasią.

Su dideliu pamėgimu Pabrėža dėstė gamtos mokslus ne tik mokykloje, bet ir pačioje gamtoje. Tokių pamokų metu mokiniai padėdavo jam rinkti Kretingos apylinkės augmeniją. Apie tai Tumas-Vaižgantas rašo: „Vilniaus profesoriai įkvėpė jam meilę gamtos, su kuria, ypač įstojęs į vienuolyną, taikioje drau-

gijoje gyveno. Per kiauras dienas, pasiėmęs lazda ir būrį vaikų, braidydavo po miškus ir apžiūrinėjo kiekvieną augalėlį, pradedant nuo šimtamečio medžio iki smulkiausiam kirminui“ (3, 70).

Pranciškoniška Dievo kūriniųj meilė Pabrėžos gyvenime atsiskleidė dviem aspektais – gamtos (augmenijos tyrinėjimu) ir ligos pažeisto žmogaus gydymu. „Pabrėžai būdingas pranciškoniškos harmonijos siekis, darnos meilė ir pagarbą Dievo užmanyta kūriniųj darnai, kurią skaudžiai pažeidžia nuodemė“ (3, 205).

Pabrėža gyveno tuo metu, kada tikslieji ir gamtos mokslai jau daug kam atrodė duodantys žmogui „tikrą“ pasaulio vaizdą, kuriam Dievas yra tik nereikalinga hipotezė. Kunigui Juozui Ambraziejui gamtos mokslai dar yra Dievo didybės paliudijimas ir visiškai neprieštarauja tikėjimui, o gamtamokslinės studijos neprieštarauja kunigybei. Ta prasme Pabrėža yra tarytum ankstesnių laikų vienuolių-benediktinų viduramžiais ir jėzuitų naujaisiais amžiais tiek daug nuveikusių gamtos moksluose, įpėdinis.

Jeigu savo gyvenime Pabrėža nieko daugiau, išskyrus tai, ką jis padarė, tyrinėdamas Žemaitijos augmeniją, nebūtų nuveikęs, jau to pakaktų, kad jis būtų minimas tarp įžymiųjų XIX šimtmečio lietuvių.

Pabrėžos – botaniko veikla iki šiolei labiausiai ištyrinėta jo gyvenimo sritis, jo darbai yra susilaukę įvertinimo ir pripažinimo, o jo sukurti terminai iki šiolei yra vartojami Lietuvos botanikų.

Pabrėžą augalai ir jų savybės domino nuo pat vaikystės. Jis rinko augalus ir studijuodamas seminarijoje, ir pradėjęs kunigauti. Botanikos srityje jis nepaliaudamas tobulinosi. Jis rinko žoleles, jas augino farmaciniiais sumetimais ir todėl stengėsi vis geriau jas pažinti. Laiškuose profesoriui Wolfgangui jis pats prisipažįsta, kad „ankstyvasis jo herbaras palaidas, ne pagal visas taisykles sudžiovinta ir ilgam laikymui ar siuntimui netinkas“ (3, 207). Tai liūdytų tą patį, kad iš pradžių Pabrėža augalais domėjosi dėl gydomųjų jų savybių, nes augalinius preparatus jis naudodavo savo gydytojo praktikoje. Į Kretingą jis atvežė savo sudarytą herbarą, kurį surinko iki įstojimo į vienuolyną. Herbarą sudarė apie 800 augalų.

Apkeliavęs visą Vakarų Žemaitiją, jis rinko augalus su nepaprastu užsidegimu ir kantrybe.

Mokytojaudamas Kretingos mokykloje, jis perteikdavo mokiniams botanikos žinias, vesdavo juos į miškus, laukus ir pievas, pelkes ir kartu su jais rinkdavo herbarą. Dievą jis vadino Bitinėliu, o žmones – bitelėmis.

Botanikos darbų Pabrėža yra parašęs apie 50. 1821 m. jis užbaigė pirmąją *Lotyniška-žemaitiško botanikos žodyno* redakciją ir iki 1834 metų dirbo tobulindamas žemaitiškų augalų pavadinimų ir botaninę terminiją. Jis pritaikė

augalams lietuviškus pavadinimus, laikydamasis Linėjaus sistemos, ir pasiūlė lietuviškos terminijos principus. Pabrėža pritaikė savo sukurtą terminiją ir žemaitiškai parašė pirmąjį augalų sistematikos veikalą.

Iki XX amžiaus antrosios pusės tai buvo seniausias šios srities veikalas lietuviškai. Augalų vardus Pabrėža rinko iš gyvosios kalbos, ir šis jo darbas yra dabar mums dar svarbesnis negu jo surinktas herbaras ar jo mokslinės studijos. Vienus augalų pavadinimus jis išvertė iš lotynų kalbos, kitiems pritaikė liaudies naudotus vardus, juos perdirbęs taip, kad jie tiktų dvinarei Linėjaus sistemai. Kai kuriems augalams Pabrėža davė pats vardus, atsižvelgdamas į jų savybes, ypač į tinkamumą gydyti arba į jų pavojingumą. Kai kuriuos augalus norėjo pavadinti pagoniškų dievų vardais.

Pabrėžos dėka lietuvių kalboje įsitvirtino ir šiandien tebevartojami tokie augalų pavadinimai kaip gubojas, eraičinas, raganė. Daug Pabrėžos pasiūlytų terminų iki šioliai išliko botanikos žodyne – pavyzdžiui, pažiedės, purka, aukšlys ir pan.

Galima pasakyti, kad Pabrėža – botanikas buvo tikrai enciklopedinio užmojo ir mastelio asmuo. Tačiau įvertinant jo nuveiktą darbą botanikos srityje, negalima pamiršti, kad rinkdamas ir mokslškai aprašydamas augalus, Pabrėža stengėsi ir kaip galima daugiau jų pritaikyti medicininiams tikslams ir kad botaniniai jo darbai išaugo iš paties medicininių interesų. Juk ir pirmasias gilesnes botanikos žinias jis įgijo studijuodamas mediciną ir vis giliau siekė pažinti augalus, norėdamas kuo daugiau vietinių žolynų pritaikyti gydymui.

Taigi jo botaniniai darbai turi didžiulę išliekamąją vertę. Daug patarimų Pabrėža savo parapijiečiams yra davęs pamoksluose ir dar daugiau su jais susitikdamas ir kalbėdamas. Visų pirma jis stengėsi žemaičius atgrasyti nuo visokių prietarų ligonių gydyme bei nuo burtų. Į užkalbėtojus jis žiūrėjo labai neigiamai, bet su žolininkais ir žolininkėmis yra bendravęs ir klausinėjęs apie žoles ir jų savybes.

Pabrėža žmones gydė visą savo kunigavimo laiką, bet mokydamasis ir vis daugiau patirties įgydamas, jis itin plačiai pagarsėjo jau būdamas pranciškonu ir gyvendamas Kretingoje.

Pabrėžos darbai ir veikalai gražina žmogų į gamtą, į jo gyvybę ir sveikatą saugančius aruodus.

Tėvas Jurgis Ambraziejus Pabrėža mirė Kretingos vienuolyne išgyvenęs 78 metus. Pabrėžos asmuo ir jo gyvenimas gali būti įkvepiančiu pavyzdžiu ir dvasine prasme tiems krikščionims, kurie aktyviai dalyvauja visuomeninėje veikloje ir nuolat susiduria su pavojumi atitolti nuo dvasinio gyvenimo šaltinių.

Nėra lengva priartinti prie mūsų gyvenimo laiko prieš du šimtmečius ši

pasaulį apleidusią asmenybę – trukdo tie patys dalykai, kurie mums kliudo geriau pažinti vieniems kitus – kitokia kalba, kitoks, mums neįprastas minčių reiškimo būdas, kitokios išorinės gyvenimo aplinkybės. Bet, išsižiūrėdami sielos akimis, mes galime atpažinti kitame žmoguje labai daug artimo ir brangaus mums. Ir tada jo gyvenimo patirtis, jo nueitas kelias, tampa ne tik suprantamesnis, bet ir gali padėti eiti mums paskirtu keliu ir gyventi mums paskirtą gyvenimą. Tokiu švyturiu ir pagalbininku Tėvas Jurgis Ambraziejus Pabrėža gali būti daugeliui iš mūsų.

Literatūra

1. Carretto C., *Aš, Pranciškus*. – Vilnius, „Katalikų pasaulis“, 1999
2. Eloi Leclerk., *Neturtėlio išmintis*. – Vilnius, „Katalikų pasaulis“, 2000
3. Gidžiūnas V., *Jurgis Ambraziejus Pabrėža 1771 – 1849*. – Roma, „Plinijana“, 1933
4. Gidžiūnas V., *Šv. Ambraziejus Pabrėža – šv. Pranciškaus dvasios sūnus / Aidai Nr.8*, 1976
5. Maceina A., *Mintys, apmąstymai*. – Vilnius, „Eurigimas“, 1998
6. Maceina A., *Saulės giesmė*. – Vilnius, „Katalikų pasaulis“, 1991
7. Thomas de Celano, *Vie de Saint Francois d’Assise*. – Paris, „Editions franciscaines“, 1952

AMERIKOS TRANSCENDENTALISTAI APIE ŽMOGAUS IR GAMTOS DERMĘ IR JŲ IDĖJŲ ATGARSIAI LIETUVOJE

Eglė Jasaitė

Amerika, pradėdant aukso karštinės laikais ir baigiant šiandiena, įvairioms šalims ir įvairiu laikmečiu buvo Pažadėtoji Žemė. Lietuviams tai ypatingas kraštas, viliojantis savo aukšta civilizacija, turtais ir laisve. Tai kraštas, į kurį lietuviai bando lygiuotis. Mes bandome pasivyti šią civilizaciją, tačiau ar mums kyla tokių nuogastavimų, kuriuos matė ne tik Thoreau, bet ir kiti transcendentalistai? Dvasios praradimo pavojus tikrai nėra mažesnis, o gal net ir didesnis. Tai aktuali ne tik praėjusių laikų, bet ir šių dienų tema, nes po šimto penkiasdešimties metų savaip atkartodami Ameriką, einame panašiu keliu, išgyvename panašius išmėginimus, tik sudėtingesniu, labiau civilizuotu pavidalu, labiau technologiškai pažengusiame pasaulyje. Deja, kartojasi ir tampa vis opesni tie patys klausimai, jaudinę ir transcendentalistus. Dažnai mes net nesusi-mąstome, kam gyvena žmogus. Negi tam, kad apsupty save daiktais ir taptų jų vergu? Kad sukurtų vadinamąją civilizaciją ir taptų anoniminiu jos sraigtelium? Ar tam, kad suvoktų savo buvimo pasaulyje paslaptį, buvimo Gamtoje, Visatoje stebuklą? Kad suvoktų, jog turi ne tik kūną, bet ir dvasią – neapbrėpiamą ir nenusakomą, peržengiančią erdvės ir laiko ribas?

Kas yra transcendentalizmas?

Transcendentalizmas buvo romantizmo dalis, kuri susiformavo XIX a. viduryje Amerikoje. JAV romantizmo epocha prasidėjo vėliau negu Vokietijoje, Prancūzijoje ar Anglijoje. Toks judėjimas galėjo atsirasti tik tam tikru laiku, esant tam tikroms sąlygoms ir tik gerai paruoštoje dirvoje. Tokia dirva tapo Amerika. Šio judėjimo atstovai, jų idėjos padarė didelę įtaką amerikiečių literatūrai ir filosofijai. Pagrindiniai šios krypties atstovai buvo R. W. Emersonas, H. D. Thoreau, G. Ripley, B. Alcottas, M. Fuller.

Transcendentalistams iš naujo atsivėrė kvapą gniaužianti žmogaus ir gamtos knyga. Jie jautė stiprų dvasinį ryšį su ja. Jie ja žavėjosi, jie ją dievino, jie nusilenkdavo jai taip, kaip nusilenkiama motinoms. „Visa gamta yra žmogiškosios sielos metafora“ (13, 195), – pasakytų R. W. Emersonas. „Gamtoje aš jaučiu keistą laisvę, aš jos dalis“, – „Voldene“ rašė H. D. Thoreau. Pastarasis norėjo įrodyti, kad gamtoje yra viskas, ko reikia žmogaus laimei. Jis sakė:

„Gamta negalima persisotinti“ (12, 3). H. D. Thoreau miške pasistatė namelį, kaip lizdą, beveik nepažeisdamas gamtos gyvenimo tvarkos. Čia jaunam transcendentalistui buvo lengviau kvėpuoti. Būtent čia jam atėjo mintis, kad civilizacija gali ir negriauti gamtos ir kad gyvenimas pats parodys išeitį. Jo nuomone, greitai veiklos centras bus perkeltas iš didelių miestų, o tuo labiau sostinių, į tokias kaip šias išsvajotas vietas, t. y. į gamtos prieglobstį. „Mūsų miestų gyvenimą apimtų sąstingis, jeigu ne juos supantys neišvaikščioti miškai ir laukai... Mums reikia matyti jėgas, viršijančias mūsų, ir gyvenimą, žydintį ten, kur nebuvo žengusi mūsų koja“ (12, 4). Mieste ankšta ir trošku laisvai sielai. Čia perdaug suspausta ir dėl to viskas išsikreipia, praranda save, o tai reiškia, kad visa, kas gyva, paliks tokias vietas.

Ralphas Waldas Emersonas

Vienas iš garsiausių transcendentalizmo atstovų buvo Ralphas Waldas Emersonas. Jis buvo „transcendentalistų galva“, kartais dar vadinamas labiausiai įkvepiančiu Amerikos rašytoju. Tai eseistas, filosofas, poetas. Savo darbuose R. W. Emersonas stengėsi atskleisti dvasios ir gamtos ryšį. Ne tik žmogaus siela dieviška, bet dieviška ir gamta (poetui gamta – tai Dievo kitabūtis, „dieviškųjų sumanymų“ matomas pavidalas). Emersonas teigė, kad tikroji laimė ir džiaugsmas ateina gamtoje... „Miestuose laiką pasaulis skaičiuoja laidotuvių varpais, o gamtoje amžina laiko eiga matuojama augalų ir gyvūnų kaita, kuri grįsta džiaugsmu, peraugančiu į didesnę džiaugsmą /.../. Tu ištirpsi gamtoje ir žinosi, kad niekada neperžengsi Kapitolio ar Biržos slenkščio /.../. O atlygis bus toks, kad idealas pasidarys tau tikras ir kad tikro pasaulio suvokimas kris kaip pavasario lietus – gausus, bet nekeliantis rūpesčių tavo nepažeidžiamai būčiai. Visa žemė bus tavo parkas ir dvaras, jūroje galėsi maudytis ir kur nori plaukti be muitų ir be pavydo; miškus ir upes tu valdysi taip pat ir pajusi, kad kiti yra tiktai keleiviai ir nuomininkai. Tu – tikrasis žemės šeimininkas! Taip pat jūros! Dangaus! Kur tik krinta sniegas, teka vanduo ar skrenda paukščiai, kur mėlynas dangus pilnas debesų ar nusėtas žvaigždžių, kur visos formos perregimos ir gali susijungti su dangaus erdve, kur esama pavojaus ir baimės, ir meilės, ten esama Grožio, gausaus kaip lietus, skirto tau, ir, nors apeitum visą pasaulį, nerastum jame nieko netinkamo ar žemo“ (1, 68–70).

Iš viso to matyti, kad nors Emersonas gyveno amžiuje, kuomet iš gamtos buvo stengiamasi paimti kuo daugiau, jis buvo vienas iš tų romantikų, kuris nebuvo tos visuomenės dalis. Filosofas ne tik jai nepriklausė, bet bodėjosi civilizacijos keliamomis blogybėmis ir sumaterialėjusio žmogaus lėkšta sąmone. Emersonas gamtą ir žmogų suvokė kaip neišskiriamus dalykus, gamtą

laikė žmogaus sielos gaivintoja bei įkvėpėja. Jo manymu, žmogų gali išgelbėti natūrali aplinka. R. W. Emersonui gamta – viena iš tų bendrų idėjų, kurios jo dorovinėj sistemoj atliko idealo vaidmenį. Gamta – tai etalonas, jos įstatymai – tai simetrija, sąryšis, proporcingumas, atsinaujinimas, daugiavariantiškumas. Visa tai yra gėrio ir grožio kriterijai. Žmogaus poelgiai ir žmonijos veikla vertinami atsižvelgiant į gamtos įstatymus. Vadinasi, kad žmogus atitiktų gamtą, turi būti doras. Pati gamta yra dorovinga, pilna nepralenkiamo grožio, žavinti žmogų savo gyvumu, ryškumu bei kintamumu, be to, simboliškai bylojanti apie amžiną ir begalinę transcendentinę kosminio grožio karalystę.

Henry's Davidas Thoreau

R. W. Emersonas didelę įtaką darė jaunimui. Taip pat jo mąstymas palietė ir H. D. Thoreau. Jį labai traukė R. W. Emersono asmenybė, jo paprastumas, o svarbiausia jo minčių, idėjų naujumas.

H. D. Thoreau tapo natūralistu, t. y. žmogumi, gebančiu išmokyti kitus gyventi gamtoje ir paaiškinti joje paslėptą prasmę. Būtent R. W. Emersonas H. D. Thoreau pavadino „gamtos bakalauru“.

Miške arba prie ežero H. D. Thoreau matė daug daugiau prasmės negu miesto šurmuly, o barsukai ir voverės jam buvo daug geresnė draugija negu politikai ar filosofai.

Rašytojas jautė gilią simpatiją visiems gamtos žmonėms: indėnams, medžiotojams, medkirčiams. Natūralaus žmogaus tema keliauja per visą H. D. Thoreau kūrybą. Toks žmogus atrodo kaip mažytė gamtos dalis. Jeigu jis ir pažeidžia peizažo nuostabumą, tai ne daugiau nei kėkštas ar ondatra.

Toks miesto ir gamtos priešstatymas buvo charakteringas romantiškajai utopijai.

H. D. Thoreau per savo trumpą gyvenimą parašė nemažai veikalų, tačiau patys svarbiausi buvo du: „Apie pilietinio nepaklusnumo pareigą“ ir „Volde-nas, arba Gyvenimas miške“. Pastarasis kūrinys – tai himnas gamtai.

R. Pavilionis apie šią knygą rašė: „Yra žmonių kaip kalnų ar miškų, kurių dydį gali suvokti tik atitolęs nuo jų. Yra knygų, kurių išmintį privalo pažinti kiekvienas. Jos turėtų būti skaitomos taip, kaip išmokstama būniausių dalykų, nes jose kalbama apie tai, ko negalima nežinoti“ (9, 3). Ir nors vėliau ši knyga tapo pasaulinės literatūros klasika, tačiau savo laikmečiu H. D. Thoreau buvo ilgai nežinomas ir nepripažintas savo krašte.

H. D. Thoreau supratimu, žmonėms nepavyko išspręsti konflikto tarp laukinės ir civilizuotos būties: palikę pirmąją, jie kartu prarado gebėjimą tenkintis būtinu. Užuoat grindę savo gyvenimus tuo, kas išties vertinga ir svarbu, jie apsistatė daiktais ir apsikrovė netikromos vertybėmis bei problemomis, įtikė-

jo jų rimtumu ir net dramatiškumu. Užuoat pažinę kelias didžias tiesas ir gyvenę pagal jų reikalavimus, jie tenkinasi pusiau tiesomis ir tieselėmis, o jų širdys maitinamos menų ir literatūrų tiekiamais jausmų pakaitalais. Šitaip susmulkėjus ir daiktais bei melagingomis vertybėmis atsivėrus seklių problemėlių pasaulėliuose, atsiribojama nuo savo šaknų – nuo gamtos. Prarandant ryšį su gamta, iškyla grėsmė pačiai žmogaus prigimčiai. Šitaip žmogus, būdamas gamtos dalis, atsiveria nuo savęs.

Gamtos harmonijos pajautimas Thoreau buvo estetinio – grožio ir etinio – moralės pradų vienovės patyrimas. Gamtoje visa gražu, moralu ir teisinga, jos artumas valo žmogaus sielą nuo apnašų, gydo ją ir taurina. Ir atvirkščiai: gamtos harmonijos darymas palieka bjaurias žymes žmogaus gyvenime, jo moralėje.

Gamtoje visa tikra – jos laisvė, grožis, didingumas ir paslaptینگumas. Gamta neapsimeta, ji nemeluoja ir neklysta. Ji ir žmogų moko tų pačių tikrų savybių. Žmogus eina teisingu keliu, jei likdamas gamtos dalimi, kuria kitą, bet taip pat harmoningą ir tikrą pasaulį.

Transcendentalistų idėjų atgarsiai Lietuvoje

Kaip jau minėjau savo darbo pradžioje, transcendentalizmas susiformavo XIX a. viduryje Amerikoje. Jis labai sunkiai skynėsi kelią link savo klestėjimo viršūnės. Tuometinė Lietuva kentėjo Rusijos imperijos jungą. Lietuviai ilgą laiką kovojo už savo teises – kalbos, laisvės, nepriklausomybės. Romantizmas Lietuvoje atsirado po 1863 m. sukilimo kaip „ateities vizija ir didžiųjų darbų idėja“ (10, 16). Panašių į transcendentalizmą idėjų bei procesų čia ėmė rasti ir vėliau, kai Lietuva vėl prarado nepriklausomybę ir patyrė totalitarinio režimo deformacijas. Paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais, kilus pasaulyje ekologinei krizei, vėl ėmė atgyti gamtos sudvasinimo nuotaikos.

Transcendentalistų idėjos sulaukė Lietuvos filosofų dėmesio. Gintautas Mažeikis kalba apie politinę etiką, kurioje svarbią vietą užima H. D. Thoreau sukurta pilietinio nepaklusnumo pareiga. Filosofas vartoja tik šiek tiek kitokį pavadinimą, t. y. nepaklusnumo etikos sąvoką.

H. D. Thoreau pilietinio nepaklusnumo idėjos G. Mažeikiui patrauklios, tačiau sąmoningą nepaklusimą civilizacijos nuostatoms, valstybės įstatymams ir iracionaliai kolektyvinei moralei laikė naivia utopija.

H. D. Thoreau siekė išsilaisvinti iš vergavimo civilizacijos patogumams, perdėtam pasitikėjimui moderniomis technologijomis, tačiau tai nėra neoroizmas, nes čia nekeliami visuotinio sugrįžimo į gamtą idėja, nėra tai ir „modernaus gyvulių mylėtojo“ pamaštymai, kurių negalima laikyti individualistinės etikos pavyzdžiais. Pilietiniu požiūriu H. D. Thoreau formuluoja

tokius reikalavimus: a) „individas negali būti laikomas bet kokios registruotos draugijos, į kurią pats nėra įstojęs, nariu“ (11, 302); b) „niekuomet nebus iš tikrųjų laisvos ir apšviestos Valstybės, kol ji nepripažins individo kaip aukštesnės ir nepriklausomos galios“ (11, 311).

Thoreau pilietinio nepaklusnumo pareigą nagrinėjo Rolandas Pavilionis. Savo darbą filosofas pradeda klausimais: „Kam gyvena žmogus? Tam, kad apsuptų save daiktais ir taptų jų vergu? Kad sukurtų vadinamąją civilizuoatą visuomenę ir taptų anoniminiu jos sraigteliu? Ar tam, kad suvoktų savo buvimo pasaulyje paslaptį, buvimo Gamtoje, Visatoje stebuklą? Kad suvoktų, jog turi ne tik kūną, bet ir dvasią – neapbrėpiamą ir nenusakomą, peržengiančią erdves ir laiko, kūno ir viso materialaus pasaulio ribas?“ (8, 375). Pacitavau šią ilgoką ištrauką todėl, kad ji puikiai atskleidžia visas šiame straipsnyje nagrinėjamas problemas.

R. Pavilionis pastebėjo, kad Lietuvai atkūrus nepriklausomybę H. D. Thoreau veikalas „Apie pilietinio nepaklusnumo pareigą“ skamba dar maištingiau negu prieš šimtą penkiasdešimt metų. Šiuo veikalu rėmėsi plačiausi ir reikšmingiausi piliečių sąjūdžiai ir jų šaukliai.

Transcendentalizmo idėjos buvo naudojamos ne tik literatūroje ar filosofijoje, bet ir kine. Kinas dažniausiai asocijuojasi su hollywoodine produkcija, tačiau Amerikos kino industrijoje yra ir kita jo pusė, kita jo dalis, kuri susiformavo literatūrinio transcendentalizmo tradicijų dėka. Iš šių tradicijų buvo paveldėta šiuolaikinio menininko padėtis.

Tokio kino pradininku ir pirmtaku laikomas lietuvių išeivis Jonas Mekas.

Visi J. Meko filmai sukurti iš didelio vidinio, asmeniško ir kosminio poreikavimo, iš džiaugsmo ir draugystės, iš noro pasidalinti savo ekstazėmis su kitais. Jie visi dainuoja grožį, jie visi yra dedikuoti Prarasto Rojaus sugražinimui.

Galbūt geriausiai transcendentalizmo idėjas atliepia J. Meko filmas „Dienoraščiai, pastabos ir škiečiai arba Walden“. Kino dienoraštis „Voldenas“ sudarytas iš medžiagos, filmuotos 1965 – 1969 m., gana chronologiška tvarka. Garso juosta susideda iš garsų, kuriuos autorius surinko per tą patį laikotarpį: žmonių balsai, požeminių traukinių ir gatvių triukšmas, gabaliukai muzikos ir retkarčiais paties J. Meko mini komentarai ir pastabos. Pavadinimas „Voldenas“ remiasi H. D. Thoreau knyga. Kaip pats autorius sako, „Mano gamtos troškulys buvo toks didelis, kad savo kino dienoraščiuose pats susikūriau nuosavą, fiktyvų Niujorką, kuris daugiau panašus į H. D. Thoreau Voldeną, negu į „tikrąjį“ Niujorką“ (2).

Tačiau J. Mekas ne tik avangardinio kino kūrėjas, bet ir poetas, rašytojas. „Laiškai iš Niekur“, „Žmogus be vietos“, „Idilės“, „Dienų raštai“, „Reminis-

cencijos“ – tai knygos, dvelkiančios ilgesiu, romantika, aštria kritika bei prarasto Rojaus paieška.

Mano manymu, viena iš nuostabiausių J. Meko knygų – „Laiškai iš Niekur“. Šiuose laiškuose viskas subjektyvu. Tai ne teorinis žvilgsnis į dalykų esmę, ne abstrakčių tiesų ieškojimas. Mekas čia ne tiek mąstytojas, kiek moralistas, savo pasaulėžiūros apaštalas.

Su transcendentalistais susišaukia ir J. Meko kvietimas pasitikėti savimi. „Žmonija, Lietuva, lietuviai turėtų pasitikėti daugiau savo intuicija, sveiku protu, ir daug mažiau valdžia ir valdžiom. Kiekvienas žmogus giliai savo viduje žino, kas yra tikrai gera ir tikra /.../“ (6, 142).

Šis pasaulinio garso menininkas savo mintis apie pasitikėjimą savimi, begalinį ilgesį savo gimtosioms Semeniškėms, savo apmąstymus ilgus metus rašė į „Valstiečių laikraštį“. Tai buvo savotiškas didžiųjų šalies kultūrinių laikraščių pažeminimas. Kodėl? Kodėl rašė būtent kaimo žmogui, galbūt nedaug suprantančiam apie didįjį meną? J. Mekas į tokius klausimus atsako: „Aš ūkininko vaikas. Aš užaugau kaime, bet, kaip matot, nesu visai kvailas, maiše manęs neparduosit. Tai tas pats ir su dabartinais valstiečių vaikais: jie yra tikroji Lietuvos ateitis. Valstiečių vaikai ir žvalesni, ir vikresni, ir gudresni, nes jie savo kojom dar liečia žemę. O žemė yra ne tik išminta: ji pilna išminties. Miestuos per daug cemento ir batų, batukų. Kultūra yra basose kojose. Kultūra yra šaltuos ryto rasos gintaruos. Ir arklio prunkštyme“ (6, 67).

Jonas Mekas pažymi, kad žemė, gamta lietuviui (jam taip pat) buvo visada svarbi. Tačiau „lietuviai nebuvo pagonys. Jie buvo panteistai! O čia tai jau labai didelis ir esminis skirtumas. Pagonys garbina stabus – kaip mes dabar, supagonėje, garbinam automobilius ir televiziją: jie meldėsi statulėlėms. Bet „senovės“ lietuviai negarbino stabų nei statulėlių. Jie buvo išvien su saule, mėnuliu, medžiais, visais augalėliais. Jie buvo kartu su visa gamta. Jie buvo panteistai. Ne gamtos garbintojai, kaip kartais klaidingai rašoma ar suprantama, bet kartu, išvien su gamta, ir gamtoje, žemėje. Jie jautėsi išvien su ažuolais ir su mėlynais lauko akmenimis. Statulėlės atsirado vėliau, su krikščionybe“ (6, 28). Poeto nuomone, žemė yra pats svarbiausias dalykas: „Jeigu neturi žemės, tai tu esi niekur. /.../ Apleisk žemę – ir visi miestai sugrius. Apleisk valstiečius – ir pradėk kasti savo paskutinę duobę“ (6, 29). Per nevalią būdamas Niekur, į savo prarastą žemę jis žiūri kaip į Rojų, kurio gabalėlius, dar vaikystėj surinktus, jis saugo kaip atskaitos tašką, kaip meilės ir gėrio šaltinį, kai eina vienišomis, šaltomis, šiukšlinomis, „žmoningomis“ Niujorko gatvėmis, sukdamas dar vieną savo kino filmą.

Baigiamosios pastabos

Transcendentalizmo viena iš atsiradimo priežasčių buvo sparčiai didėjantis gamtos naudojimas. Į naujus kraštus atsikraustę kolonizatoriai sparčiai kirto miškus, energingai medžiojo, smarkiai plėtojo žemės ūkį, kasė naudingas iškasenas. Dabar mūsų žemę užpuolė dar didesnės nelaimės: fabriku, automobilių išmetamosios dujos, atominės bombos, karai ir visos kitos blogybės padarė žalą gamtai. Prieš šį blogį sukilo žmonijos ir tautų ateičiai neabejingi žmonės – žalieji, kuriuos galima laikyti transcendentalistų dvasios broliais.

Žalieji – tai tie žmonės, kurie suvokia, kad be gamtos nebus žmogaus. Kaip išsaugoti gamtą? Tai pagrindinis jų veiklos klausimas, o kartu ir tikslas. Jie manė taip pat, kaip ir transcendentalistai, kad tik harmoningas abipusis ryšys, tik darna išsaugos žmogų, gamtos nevers „kerštauti“.

Tik įsisamoninęs, kad gamtos galimybės ribotos ir kad su ja negalima bet kaip elgtis, žmogus ims atsakingiau žiūrėti į aplinką, brangins ir gerbs gamtą. Šitokių būdu jis, neprarasdamas kultūrinės savasties, pripažins ir gamtos savaimingumą. Tuomet išnyks konfrontacija su gamta. Kovą pakeis taikus, savitarpio nauda paremtas bendravimas, disharmoniją – harmonija. Žmogus ne tik ims iš gamtos, bet ir pats jai duos. Tokie santykiai stimuliuos žmogaus kūrybiškumą, palaikys aplinkos gyvybingumą, sudarydami gamtos klestėjimo ir žmogaus laimės pagrindą. Visa tai rūpi žaliesiems, ir jie visokiais būdais bando to siekti.

Kita vertus, transcendentalistų idėjos buvo ypač populiarios XX a. šeštuoju ir septintuoju dešimtmečiais, kai kilo Vakarų šalių jaunimo sąjūdžiai. Jaunimas ėmė maištauti prieš visuomenės sumaterialėjimą, siaurą pragmatizmą, valdžios piktnaudžiavimus. Romantinės transcendentalistų idėjos turėjo įtakos individualioms protesto formoms pagrįsti. Šiandien tokie protestai paprastai būna nukreipti prieš globalizaciją. Tačiau skirtingai nuo transcendentalistų, šie protestai neretai įgauna destruktivų pobūdį. Tai nieko gero negali duoti. Pedagogai, etikos mokytojai, jaunimo auklėtojai ir lyderiai savo darbe galėtų pasiremti ir transcendentalistų pavyzdžiu, nukreipdami jaunimo nepasitenkinimą visuomene į kūrybines pastangas tobulinti save ir pasaulį.

Literatūra

1. Emersonas R. W. Poetas. Vilnius, 2000.
2. Gyvenimo esmė yra ten, kur mes paprastai manome nieko nesaą // Diena, 1995 08 04.
3. Husman D. Emerson Ralph Waldo // Dictionaire des Philosophes. Paris, 1984.
4. Kalenda Č. Ekologinė etika: grožio ir gėrio sąveika. Vilnius, 2000.
5. Mažeikis G. Pilietinis nepaklusnumas kaip etinis imperatyvas // Pilietinės visuomenės etinės problemos Lietuvoje. Šiauliai, 1999.
6. Mekas J. Laiškai iš Niekur. Vilnius, 1997.
7. Mekas J. Žmogus be vietos. Vilnius, 2000.
8. Pavilionis R. Būti reiškia nepaklusti absurdui // Pavilionis R. Prieš absurdą. Vilnius, 2000.
9. Pavilionis R. Henry David Thoreau ir jo pasaulis // Thoreau H. D. Voldenas, arba Gyvenimas miške. Vilnius, 1997.
10. Romantizmai po romantizmo. Vilnius, 2000.
11. Thoreau H. D. Voldenas, arba Gyvenimas miške. Vilnius, 1997.
12. Новые пророки: Торо, Толстой, Ганди, Эмерсон. Санкт-Петербург. 1996.
13. Эстетика американского романтизма. Москва., 1977.

GAMTA URBANIZUOTOS VISUOMENĖS GYVENIME IR EKOLOGINIS UGDYMAS

Tomas Mikučionis

Aplinkosauginiu požiūriu, miestai yra gamtos naikintojai. Jie pavojingi aplinkai ir žmogaus sveikatai. 1952 metais Londone nuo smogo mirė apie 4 tūkst. gyventojų. 1991 m. gruodį jis sąlygojo apie 160 priešlaikinių mirčių. Manoma, kad Didžiojoje Britanijoje kasmet apie 24 tūkst. gyventojų miršta dėl išmetamųjų dujų, žinoma, daugiausia – tai miestų gyventojai. Tačiau ar galėtume gyventi be miestų? Ar grįšime į kaimą? Beveik 75% bendro vidaus produkto (BVP) yra pagaminama miestuose, tiek pat sunaudojama ir gamtinių išteklių. Williamas Reesas pastebėjo, kad miestuose atsiranda mažiausiai trys ketvirtadaliai visų pasaulio gamtosauginių problemų. Tačiau visame pasaulyje vyksta sparti urbanizacija, šiuo metu daugiau nei pusė visų planetos gyventojų gyvena miestuose. Netgi Škotijoje, garsėjančioje didžiuliais atvirais plotais ir nedidelėmis bendruomenėmis, daugiau nei 80% žmonių gyvena pramoninėje Centinėje zonoje. Didieji miestai, pvz. Edinburgas, ir toliau auga, maždaug po 2% kasmet.

Ar gali tai tęstis? Ar gali „gamta“ išlikti vis didėjančioje urbanizuotos žmonijos populiacijoje? O gal tam, kad išsaugotume gamtą, mes turime palikti miestus ir grįžti prie savo šaknų į kaimo bendruomenes?

Daugybė kritinių straipsnių supriešina tamsų ir užterštą miesto pasaulį su žaliomis ir maloniomis gamtos oazėmis. „Gamta“ yra žalia ir pilna gyvybės. Gamta – tai medžiai, gyvūnai, gėlės. Visa tai asocijuojasi su kaimu. Žmonės yra ateiviai šiame laimingame pasaulyje. Gamta suvokiama kaip tiksliai priešingybė žmogaus pasauliui. Tai tyrlaukis; žmogaus negyvenamas pasaulis.

Daugelis ragina griauti pramonę ir gelbėti gamtą, nepasiduoti, saugoti ją nepaliestą. Tačiau šiuo požiūriu būti „gamtos pusėje“ reiškia būti prieš civilizuotą žmonijos pasaulį.

Ironiška, tačiau visos šios kritiškos idėjos, nukreiptos prieš šiuolaikinį, civilizuotą pasaulį pačios yra pagimdytos civilizacijos. Griežtas gamtos ir kultūros supriešinimas yra visiškai naujas ir žmogiškas išradimas. Teikdami pirmenybę naujovėms, žmonės negalvojo apie save, kaip išstumtuosius iš natūralaus pasaulio. Jie buvo dalis didžiojo Būties tinklo. Tik po mokslinės revoliucijos ir industrijos plėtimosi žmonės pradėjo galvoti apie save, kaip apie atskirą gamtos dalį. Gimė nauja idėja: gamta – tai natūrali, laukinė aplinka.

Aiškiausia šios naujos idėjos išraiška buvo nacionalinių parkų įkūrimas.

Tačiau kai kas šiuose parkuose buvo nauja – tai žmonių iškeldinimas už nacionalinio parko ribų. Parkai buvo laikomi „laukiniais“ ir „natūraliais“ tik tada, kai žmogus jau nebebūdavo susijęs su parko ekosistema. Kai kurie žymiausi laukinės gamtos parkai (taip pat Serengeti ir Kruger'io nacionaliniai parkai) su savo „pirmaprade gamta“ yra atsiradę visai nenatūraliai – tai specifinės kolonijinės politikos rezultatas, kai buvo žiauriai išvaromi vietiniai gyventojai. Žmonių gyvenvietės buvo iškeltos, norint sukurti išivaizduojamą „kaimišką“ idealą.

Vis dėlto šiuolaikinis požiūris į gamtą, kaip į sferą, į kurią nesikiša žmonija, jau savaime yra kišimasis į ją. Davidas McDonaldas iš Kanados Queen universiteto pateikia pavyzdį apie Pietų Afriką, kur yra suderintas žmogaus ir natūralios gamtos santykis. Paklausti, ką jie mano apie aplinkosaugines problemas, dauguma baltosios rasės žmonių minėjo nacionalinius parkus, dirvožemio eroziją, reiškę susirūpinimą dėl miesto pramonės ir atliekų. Visiškai priešingai mano juodosios rasės darbininkai, jiems svarbiausia – cheminis užterštumas, darbo vietų saugumas, kanalizacijos įrengimas jų miesteliuose. Pastariesiems gamta ir gamtosauga yra susijusios su jų kasdienybe ir supančia aplinka. Idėja gražinti gamtai laukinį gyvenimą jiems atrodo bauginanti. Jų supratimu, ištekliai panaudojami norint išlaikyti gamtą „senovine“ tik tam, kad ji pritrauktų turtingus turistus. Jie pastebi daug skirtumų tarp gamtos ir žmogaus interesų.

Kol mes apibrėšime „gamtos“ sąvoką kaip kaimišką idilę, tai miestas bus suvokiamas kaip didelis gamtos priešas. Tokio požiūrio pažangumas yra labai abejotinas. Jį pagimdė žmogaus atitolimas nuo gamtos.

Į mus supančią aplinką reikia žvelgti kur kas plačiau. Negalima išivaizduoti gamtos tik kaip medžių, bičių ir drugelių pasaulio. Jame turi dalyvauti ir žmogus. Gamta turi supti žmogų visur, kur jis gyvena, dirba, žaidžia. Ji neturi būti kažkas atskira. Reikia, kad ji būtų lyg didelis, platus raizginys, kurio dalis yra ir žmogus. Taip pat gamta turi tapti ir miesto gyvenimo dalimi.

Kol į miestus bus žiūrima tik kaip į didžiausius gamtos priešus, tol ir patys miestiečiai bus suvokiami kaip nejautrūs gamtai. Šiandien tik keli iš daugybės miesto gyventojų moka dirbti žemę. Tyrimai Vokietijoje parodė, kad vaikai, gyvenantys miestuose, geriau pažįsta automobilių markes nei gėles. Augmenijos trūkumas miestuose yra rimta problema, tačiau tai, kad miestiečiai neišmano apie medžius, gėles ir dirvožemį, dar nereiškia, kad jie patys yra nutolę nuo gamtosauginių problemų ir kad jiems nerūpi gamta plačiajame prasmę.

Net ir nuo kaimo atitolusiam žmogui rūpi gamta, jos saugojimas. Bet kurios vietinių laikraščių apklausos, bendruomenių susitikimai, pokalbiai su

praeiviais gatvėje patvirtina, kad miestų gyventojams rūpi tai, kas juos supa. Pateikiami keli pavyzdžiai iš Edinburgo. Paskutiniaisiais mėnesiais Edinburgo gyventojai yra smarkiai susirūpinę savo aplinka ir įvairiais būdais reiškia nepasitenkinimą dėl naujų kelių tiesimo miesto pietuose, medinių suoloelių panaikinimo centriniame miesto parke. Miestiečiai protestuoja prieš draudimą vedžioti šunis mažajame parke, kuris yra pagrindinė vietinių vaikų žaidimo vieta. Gyventojai reiškia susirūpinimą dėl užterštumo, kuris atsirado po chemijos fabriko gaisro, kai į aplinką pateko nuodingos dujos. Visa ši žmonių veikla akivaizdžiai parodo, kad jie yra giliai susirūpinę juos supančios aplinkos apsauga ir kad jie į tai žiūri labai rimtai.

Laikas liautis priešinti gamtą ir miesto gyvenimą. Užuoat galvoję, kaip išvengti urbanizacijos, verčiau pamastykime, kokius turėtume statyti ir kurti miestus, kad juose vyrautų „žalia“, t.y. natūrali, harmoninga atmosfera. Galima pastebėti, kad nepaisant priešiško požiūrio į miestus, jie yra daug stabilesni už kaimo vietoves. Miestuose didėja užterštumas dėl to, kad dauguma žmonių gyvena juose. Vis dėlto žaliųjų taip laukiamus dviračių takus, vietines parduotuves yra daug lengviau įkurti miestuose, o ne mažesnėse gyvenvietėse.

Jei mes norime būti neabejingi gamtai, mums yra reikalingi miestai. Dabartinis miesto gyvenimo būdas yra problema, tačiau jie taip pat yra ir gamtos sauginio sprendimo dalis. Mes negalime grįžti prie savo šaknų į pirmąją bendruomeninę santvarką, tačiau galime padaryti taip, kad natūrali gamta būtų neatskiriama visų mūsų miestietiško gyvenimo dalis.

Šiuolaikinio žmogaus vertė visuomet turėtų būti siejama su jo požiūriu į gamtą. Gamtos niokotojų žiaurus elgesio šaknų reikia ieškoti auklėjime, šeimos ir gyvenimo aplinkoje. Žymus rusų mokslininkas, rašytojas ir gamtininkas M. Prišvinas yra pasakęs, – „kad, norint suprasti gamtą, pačiam reikia būti intelektualiam, nes tik tokiam žmogui gamta taps veidrodžiu, atspindinčiu elgesio kultūrą, gėrį, dorovę, moralę ir kitas gerąsias asmenybės savybes“. Antra vertus, ir pati gamta yra ne tik materialinių gėrybių šaltinis, bet kartu padeda ugdyti ir taurinti žmogaus jausmus, jo etiką, estetiką, pakilti į naujas dorovės aukštumas. Tačiau dar labai daug žmonių nesinaudoja gamtos teikiamomis neįkainojamomis paslaugomis, nepastebi jos grožio ir harmonijos, atvirksčiai — įvairiais neleistiniais veiksmais ją žaloja. Abejingumas gamtai nemažėja. Žinoma, priežasčių yra daug ir visų jų neišsakysi, tačiau svarbiausias derėtų paminėti, nes jos susiklostė per daugelį tūkstančių metų bendraujant žmogui su gamta, naudojantis nieko nekainuojančiomis jos gėrybėmis. Matyt, didžiausia, pasaulinė bėda—tai išgalėjusi kuo didesnio „vartojimo“ inercijos jėga. Daugelis tiesiog pripratome prie šūkių: „Imkime kuo daugiau iš gamtos!“ arba „Nelaukime iš gamtos malonių: jas pasiimti iš jos—mūsų uždavi-

nys!“ Ir taikome juos nesusimąstydami. O tai reiškia, kad žmonija baigia kirsti šaką, ant kurios pati sėdi. Mūsų planeta sparčiai artėja prie galutinės ir negrįžtamos ekologinės krizės. Kad ji neįvyktų, privalome visiškai pakeisti senąją pažiūrą į gamtą, sistemingai ir veiksmingai plėtoti ekologinį mokymą ir auklėjimą, įtraukti į jį visus socialinius gyventojų sluoksnius.

Kiekvienam nuo mažens reikia skiepyti mokslinės techninės revoliucijos, suklestėjusios civilizacijos sukurtą gamtos sampratą, kuri išreiškiama labai trumpai: „Tausokime gamtą ir protingai, racionaliai naudokime jos turtus“. Nereikia, kad galima nepaisyti gyvosios gamtos gyvybinių interesų, pažeisti ekologinę pusiausvyrą. Stokojant ekologinių žinių (kultūros), galima ir nesąmoningai pakenkti gamtai arba sau pačiam. Žmogus — gamtos dalis, tačiau žmogaus prigimties yra dvi pusės: biologinė ir socialinė. Žmogus — sociali būtybė. Todėl jo santykiai su gamta nusakomi dviem aspektais: „gamta — žmogus“. Pridėję socialinį aspektą, turėsime: „gamta — žmogus — visuomenė“. Visuomeninė pareiga verčia tausoti gamtos turtus, neteršti aplinkos. Be to, kiekvieno žmogaus visuomeninė pareiga — savo asmeninių poreikių tenkinimą sąžiningai sieti su visuomeniniais interesais. Tačiau praktiniame gyvenime ši darna dažnai pažeidžiama ir padaroma nepataisoma žala visuomenės, o ypač gamtos interesams. Gamta ir jos turtai yra visuomeninė nuosavybė, todėl jos niokojimas siekiant savanaudiškos asmeninės naudos labai greit pradeda kenkti kiekvienam žmogui, taip pat atskirų valstybių ir viso pasaulio žmonėms. Kaip išskiepyti, perteikti įvairioms gyventojų grupėms pagarbą, meilę gamtai, priklauso nuo tėvų, auklėtojų, mokytojų, dėstytojų, kitų specialistų sumanumo, įtaigos. Kai gamtosaugos ir racionalios gamtonaudos skelbiamos idėjos tikrai pasieks daugelio žmonių sąmonę, bus padaryta didžiulio darbo pradžia. Tolesnis kelias — veiksmas, praktinė veikla.

Lietuvoje egzistuoja ir sprendžiamos dvi pagrindinės ekologinės problemos: pirmoji susijusi su įvairiapusiška gamybine veikla, o antroji — su aktyviu poilsiu gamtoje. Pirmajai sferai reikia aukštos ekologinės kultūros specialistų, kurie gerai suprastų ir gebėtų spręsti gamtosaugos ir gamtotvarkos uždavinius, — nuo statybos objektų projektavimo iki intensyvių ir neteršiančių gamtos gamybos technologijų parengimo bei įvykdymo.

Urbanizacijos procesas ir toliau plėsis. Vis daugiau žmonių gyvens miestuose. Savaitgalių turizmas, poilsis ir atostogos gamtoje vis populiarės, didės poilsiautojų srautai. Tai — lyg ir teigiamas reiškinys, bet, išivaizdavus dalies poilsiautojų netinkamą elgesį gamtoje, susidaro gana nemalonas vaizdas. Tai-gi ekologinės kultūros reikia mokyti jau dabartinius poilsiautojus. Kiekvienas poilsiautojas privalo turėti savyje „draustinį“ — sąžinę ir žinoti, ko negalima daryti gamtoje, mokėti ir norėti tausoti gamtą, kurioje jis poilsiauja. Labai

reikšmingas čia vadinamasis neformalusis ekologinis švietimas.

Suprantama, blogai informuoti, be vidinės ekologinės kultūros poilsiautojai ir kiti gyventojai gali labai pakenkti gamtai. Jeigu dabar inžinierius, technologas ar kiti atsakingi specialistai bei vadovai neturi reikiamo ekologinio išprusimo (arba aplaidžiai dirba), tai gamtai daroma žala gali padidėti šimteriopai. Čia pirmiausia būna kalta mokykla (nuo pradinės, vidurinės iki aukštosios), nedavusi būsimam specialistui ekologinio išprusimo. Kaltas ir pats specialistas, nesidomintis esama gausia informacija.

Ekologinį mokymą ir auklėjimą reikia pradėti nuo ikimokyklinio amžiaus, vėliau tęsti vidurinėje ir aukštojoje mokykloje, po to—darbo ir poilsio vietoje. Šis procesas nenutrūksta visą žmogaus gyvenimą. Jo tikslas—išugdyti tvirtus atskiro asmens įgūdžius ne tik saugoti, bet ir gerinti gamtinės aplinkos būklę, tausoti ir gausinti gamtos turtus. Šiame darbe negalima išsiversti be koordinuotos visų gyventojų amžiaus grupių socialinių sluoksnių ir specialybių mokymo programos. Formalusis, arba programinis, mokymas apima šias grandis: darželius, bendrojo lavinimo vidurines, aukštesniasias mokyklas, aukštesnias mokyklas, universitetus, mokytojų ir dėstytojų tobulinimosi kursus, seminarus. Neformalusis, arba neprograminis, mokymas apima šias grandis: šeimas, lopšelius, kultūros ir švietimo įstaigas, sporto organizacijas, visuomenines ir politines organizacijas, masines informacijos priemones, spaudą, radiją, televiziją, kitas. Taigi mokymo ir auklėjimo procesas yra integruotas, iš dalies specializuotas, tačiau visos jo grandys susijusios tarpusavyje. Ekologinio auklėjimo pamatai dedami šeimose ir ikimokyklinėse įstaigose. Dabar vaikų darželiuose mažuosius moko gamtosaugos auklėtojos pagal bendrą mokymo programą „Vaikų ekologinis auklėjimas darželiuose“.

Darželių auklėtojų bendravimas su tėvais, pašnekesiai ekologinio vaikų mokymo ir auklėjimo klausimais padeda gerinti ekologinį vaikų auklėjimą.

Bendrojo lavinimo moksleivių ekologinis mokymas – tai ne tik teoriniai, bet ir praktiniai užsiėmimai.

Pažanga neįmanoma ne tik be bendrosios kultūros, techninės minties, bet ir be geresnės visuomenės ir gamtos dėsnių sampratos. Ekologinę kultūrą dabar suprantame kaip vieną iš svarbiausių žmonijos bendrosios kultūros sudėtinių dalių. Dabar daug dėmesio skiriama visos ekologinio mokymo ir auklėjimo sistemos tobulinimui. Kaip rodo gyvenimo praktika, „teoriškai kultūringas“ žmogus ne visada toks yra praktiškai. Reikia mokėti ir norėti įgytas žinias „materializuoti“. Todėl ateityje ekologinis teorinis mokymas turi būti daugiau siejamas su darbinio auklėjimu, praktiniais įgūdžiais. Mokyti žmogų savarankiškai, kritiškai protauti, ugdyti jo gebėjimą atsakyti už savo veiksmus— asmenybės ekologinio išprusimo formavimosi ir jos tobulėjimo pagrindas.

Ekologinis mokymas turi formuoti apdairumą, sąžiningus santykius su gamta, pratinti apgalvotai taikyti gamtosaugos priemones.

„Nori būti sveikas—nežalok gamtos ir nekenk sau“. Karti gyvenimo patirtis rodo, kad pramonę plėtoti be mokslinio ekologinio pagrindimo – nusikaltimas gamtai, visuomenei, pagaliau — visai žmonijai.

Išvados

Žemė, gamta, o ne miestai yra pirmieji mūsų namai. Svarbu saugoti gamtinę aplinką, kurioje gyvename, svarbu ją palikti kuo mažiau pakitusią ateities kartoms.

Norint saugoti gamtą, reikia didesnę dėmesį skirti žmogaus ekologiniam ugdymui. Doro, nesavanaudiško žmogaus ugdymas – viena iš sudėtingiausių ne tik pedagoginio proceso teorijos, bet ir praktikos problemų. Šioje srityje svarbiausią reikšmę turi tai, kad ekologinės žinios eitų per žmogaus širdį, įsikūnytų asmeniniame gyvenime.

Literatūra

1. Ausiejus B. Gamta ir pažanga. – Vilnius, 1987.
2. Kalenda Č. Ekologinė krizė ir dorovė. – Vilnius, 1992.
3. Kitanovičius B. Planeta ir civilizacija pavojuje. – Vilnius, 1985.
4. Бочкарева Т. В. Экологический „джин“ урбанизации. – Москва, 1988.

PETERIS SINGERIS IR ELGESIO SU GYVŪNAIS ETIKA

Saulius Čiuplys

P. Singeris – viena skandalingiausių šiandieninės praktinės etikos figūrų. „L. A. Weekly“ teigia, kad gali mylėti ar neapkęsti jo, bet ignoruoti negali. Per pastaruosius dvidešimt metų australų filosofas ir bioetikos profesorius P. Singeris nuspaudžia karščiausias mūsų kolektyvinės sąžinės mygtukus. Filosofas kvestionuoja tradicinį tikėjimą žmogaus gyvybės šventumu, moralinę turtingų šalių atsakomybę neturtingų kraštų atžvilgiu. Mąstytojo argumentai yra intriguojantys ir skatinantys naujai pažvelgti į tradicinės etikos tiesas. „New England Journal of Medicine“ pažymi, jog P. Singerio darbai susilaukia didžiausio skaitytojo rato nuo Bertrand`o Russello laikų, o darbuose teigiamos mintys efektyviai veikia permainas tradiciniame požiūryje į priimtinas elgesio normas. Tai tik keletas P.Singerio praktinės etikos įvertinimų.

Deja, iki šiol Lietuvoje australų filosofas nesusilaukė deramo dėmesio. Nėra nė vieno į lietuvių kalbą išversto jo veikalo. Bandytas aptarti P.Singerio pažiūras baigiasi teiginiu, jog tai labai netradicinis požiūris į tradicinę etiką. Kaip pažymi Arno Anzenbacheris, „galiausiai tapo aišku, kokia svetima su Singeriu konfrontavusiai visuomenei yra ta klasikinė – prigimtinės teisės argumentacijos forma, kurios čia reikėtų, nes perspektyvi yra tik su filosofine-antropologine teorija susijusi etinė argumentacija. Dažnai diskusija būdavo labai emocionali būtent dėl to, kad nesugebant argumentuotai paneigti Singerio pozicijos, jo išvados būdavo atmetamos“ (1,247).

P. Singeris yra praktinės etikos šalininkas ir bioetikos flagmanas. Deja, Lietuvoje mažai kalbama apie bioetiką, o retai organizuojamose diskusijose ar knygose apie eutanaziją neišvysime australų mąstytojo pavardės. Angliškai kalbančiose šalyse P.Singerio mintys plačiai aptariamoms, o leidžiamos knygos susilaukia plataus skaitytojų rato. Tenka tik apgailestauti, jog Lietuvoje kol kas negalime pasigirti nei rimtomis mąstytojo etines idėjas apžvelgiančiomis diskusijomis, nei knygynuose laisvai įsigyti jo leidžiamų knygų. Tiesa, „Praktinės medicinos etikoje“, išverstoje į lietuvių kalbą, galime aptikti kai kurias australų mąstytojo etines idėjas, o neseniai knygynuose pasirodžiusi knyga „Bioetika Europoje“ supažindina Lietuvos skaitytojus su pagrindiniais bioetikos uždaviniais: „bioetikos politika pirmiausia turi padėti sutrikusiam žmogui rasti kelią didingame mokslo žinių ir vilčių labirinte ir išmokyti jį orientuotis susidūrus su kartais per dideliu biologijos ir medicinos technologijų dominavimu“ (8,15).

P.Singeris yra bioetikos profesorius. Kaip jau žinome, bioetiką sudaro specialios sritys: medicinos, elgesio su gyvūnais, ekologinės ir psichologijos etika. Bioetikos disciplina savo prigimtimi yra dvilypė. Pirmoji jos kryptis įvardijama kaip tradicinė medicininė etika, o antroji glaudžiai susijusi su bendrąja etika. Angliškai kalbančiose šalyse modernios profesionalios etikos pradžia laikomi 1803 metai, kuomet Mančesterio gydytojas Thomas Percivalis spaudoje pirmą kartą publikavo Medicininės etikos straipsnį. „Percivalio mintys veikė ne tik Amerikos ir Britanijos medikų asociacijų, bet ir Pasaulinės medikų asociacijos etinius elgesio kodeksus iki 1950 metų. Etinės koncepcijos šerdį sudarė specialisto atsakomybė prieš pacientą ir savąją profesiją“ (6,2). Antroji bioetikos etinė pakraipa ilgainiui tapo scholastinio pobūdžio ir atitrūko nuo realių žmogaus interesų bei nesugebėjo paveikti moralės požiūriu aktualių politinio ir socialinio gyvenimo aspektų. Tik apie 1960 metus jaunųjų filosofų karta ima svarstyti moraliai aktualius klausimus. Į pagalbą pasitelkiami moderniosios anglų ir amerikiečių analitinės filosofijos inagai, padedantys spręsti realias, gyvenime išskylančias problemas: „Antai tas, kuris mano, kad moralės požiūriu nepateisinamos priemonės, mažinančios gimstamumą, nors tokios priemonės gali užkirsti kelią daugumos dar negimusių žmonių skurdžiam vegetavimui, privalo įrodyti, ar ši nuostata pagrįsta. Jeigu jis negali geriau argumentuoti, o tik sako, kad šio pasaulio vargai bus atlyginti kitame pasaulyje, jis faktiškai išsižada racionaliai pagrįsti savo poziciją. Šiuo požiūriu analitinė utilitarizmo atmaina turi dar vieną argumentavimo strategiją, kai apeliuojama ne į pamatines vertybes, o į spontaniškus konkrečių atvejų vertinimus“ (7,108–109). Filosofų susidomėjimas gyvenimo realijomis siejamas su branduolinio nusiginklavimo kampanijomis. Didelį vaidmenį suvaidina A.Schweitzerio ir B.Russello raštai ir raginimai nusiginkluoti. B.Russelas parašo savo garsųjį traktatą „Ar žmogus turi ateitį?“ Tai buvo reakcija „į žmonijos egzistencijai gresiančias nelaimes, o jame iškeltas klausimas yra šiandieninės bioetikos dėmesio centre“ (6,3). Dabartinės bioetikos antroji pakraipa domisi tokiais problemomis kaip karo ir taikos klausimai, politinio nesutikimo ir protesto etika, asmeninė ir visuomeninė atsakomybė už pasaulyje vykstančius procesus.

P.Singerio bioetinėje koncepcijoje galime išskirti keletą ryškesnių specialiųjų sričių – tai medicininė etika (eutanazijos, abortų ir savižudybės klausimai), elgesio su gyvūnais etika bei ekologinė etika. Paradoksalu, bet pasaulyje daugiausia domimasi mąstytojo požiūriu į abortus ir eutanaziją, nors pats filosofas didžiausią dėmesį skiria kovai už gyvūnų teises, skurdo problemoms ir neproporcingam pinigų pasiskirstymui pasaulyje. Eutanazijos ir abortų klausimas išnyra kvestionuojant Vakarų pasaulyje egzistuojančią antropocentrinę

etinę laikyseną. P.Singeris ryžtasi pagrįsti A.Schweitzerio iškeltą teiginį, kad etikos ratas neturi apsiriboti tik Homo sapiens rūšimi. Kvestionuojama filosofijoje nusistovėjusi asmens samprata. Pastarasis klausimas viena ar kita forma išnyra visuose australų mąstytojo darbuose.

Elgesio su gyvūnais etika

P. Singeris siūlo naujai pažvelgti į filosofiniame diskurse nusistovėjusią asmens sampratą. Akivaizdžiai juntama A.Schweitzerio įtaka. Vokiečių mąstytojas ryžtasi praplėsti antropocentrinės etikos ribas ir kalbėti apie pagarbą kitoms gyvybės formoms. Metafizikos sąlygotas antropomorfizavimas leidžia kalbėti apie kitus gyvūnus kaip gyvus ir mąstančius asmenis. Bet ar taip yra iš tikrųjų? A.Schweitzeris nesirengia argumentuotai apginti savo teiginio. Šį darbą ryžtasi atlikti P.Singeris. Medicinos etikoje iškyla opus asmens sampratos klausimas. Ar žmogus visuomet yra mąstanti ir aktyviai veikianti būtybė? Medicininė praktika atskleidžia daugybę atvejų, kuomet beviltiška kalbėti apie sąmoningą žmogaus būklę, ateities planus. Kūdikių, gimę su ryškiais sklaidos defektais, niekada negalėsiantys įsijungti į visuomenę, dažnai savo protinėmis galimybėmis ir išsivystymo laipsniu neprilygsta gyvūnų sugebėjimui veikti ir orientuotis pasaulyje. Ar tai tradicinės etikos įtaka, kad tokiais atvejais mes atiduodame visas jėgas, bet kokia kaina palaikydami žmogiškąją gyvybę ir lengva ranka gyvūnus siūsdami anapilin.

Antropocentrinių prielaidų nepagrįstumą P.Singeris kvestionuoja 1975 metais išleistoje knygoje „Gyvūnų išlaisvinimas“. Mąstytojas rimtai suabejoja antropocentrinio asmens apibrėžimo pagrįstumu. Juk tradicinėje etikoje asmens samprata nuolat kito amžių tėkmėje. Kaip tuomet galima teigti, kad nauji mėginimai kitaip apibrėžti asmens sampratą yra nepagrįsti? Ar toks klasikinis asmens apibrėžimas nesiremia pasyviosios eutanazijos atveju naudojamais argumentais? Istorinė asmens sampratos analizė atskleidžia nuolatinį asmens rato platėjimą. Amžių tėkmėje šis ratas vis platėja ir platėja. Senovės Graikijoje asmenys tebuvo laisvi polio gyventojai. Aristotelis net nemirktelėjęs rašo apie „kalbančius“ įrankius, o juk tai tokie patys mąstantys, mylintys, kenčiantys ir patiriantys džiaugsmingas akimirkas asmenys. Kitas puikus pavyzdys – rasinė diskriminacija. „Paskutiniaisiais XVIII amžiaus metais Šiaurės valstijos viena po kitos panaikino vergovę <...> Kad ir kaip atrodytų ironiška, būtent vergų savininkas Thomas Jeffersonas pirmasis numatė „laisvės imperijos“ ateitį, kai jau tapęs prezidentu jis 1803 metais nupirko Luizianos valstiją. Jeffersonas linkėjo, kad laisvė būtų amerikiečių nacionalinio charakterio savybė“ (4,111). Vertas dėmesio Jeffersono atsakymas rasistiškai nusiteikusiam asmeniui, abejojančiam intelektualiais juodųjų gyventojų sugebėjimais

mais: „Būkite tikras, kad nė vienas asmuo taip širdingai kaip aš netrokšta visiško senų abejonių, tvirtinusių gamtos jiems suteiktus menkesnius protinius sugebėjimus, paneigimo ir įsitikinimo lygiomis protinėmis galimybėmis... intelekto laipsnis nėra jų teisių rodiklis. Nors seras I.Niutonas savo protiniais sugebėjimais buvo pranašesnis už daugelį žmonių, bet tai jam nesuteikė teisės tapti kitų asmenų savininku“ (9,27–28). Taigi Amerikos prezidentas ne tik atmets rasistinius argumentus, bet ir paneigia intelektualinį Aristotelio etikos pobūdį. Antropocentrinė asmens samprata ilgą laiką diskriminavo moteris ir kitas mažumas, tokias kaip seksualinės mažumos. Lietuvoje dar ir dabar vyrauja paternalistinė nuostata ir itin neigiamas požiūris į seksualinių mažumų atstovus. Bandymai kalbėti apie gyvūnų teises yra pašiepiami, ir dar daug laiko prireiks, kol bus rimtai susidomėta gyvūnų teisėmis. Deja, prasta Lietuvos ekonominė situacija neribotam laikui atideda tokios diskusijos galimybę. Apskritai mūsų krašte etikos disciplina yra labai apleista. Bioetika ir kitos praktinės etikos šakos susilaukia itin mažai dėmesio. Nevyksta konstruktyvios diskusijos etiniais klausimais, visuomenė nėra susipažinusi su aktualiomis etinėmis problemomis.

Elgesio su gyvūnais etikos raidos istorija liudija sunkias pastangas atsiskyti tradicinio asmens apibrėžimo. Tradicinė etika vadovaujasi rūšizmo principu. Remiamasi filosofijos diskurse nusistovėjusia asmens samprata. Locke'as taip apibrėžia asmenį: „Mąstanti, protinga būtybė, turinti protą ir sugebanti reflektuoti save kaip mąstančią būtybę kiekvieną kartą skirtingu laiko momentu ir skirtingoje vietoje“ (10,217). Taigi asmuo turi būti sąmoninga ir protinga būtybė, t.y. Homo sapiens rūšies atstovas.

Štai čia ir susiduriame su pačiu kebliausiu filosofijos istorijoje proto ir sąmonės statuso klausimu. Vienareikšmio atsakymo nepateikė nei tikslųjų, nei humanitarinių mokslų atstovai. Tai daugiausiai diskusijų sukėlusis sritis. Vieni mąstytojai sąmonės ir proto funkcionavimą aiškina biologiškai, kiti mentaliniais žmogaus sugebėjimais. Metafizinį asmens traktavimą radikaliai sukritikuoja Darvino evoliucijos teorija, akcentuojanti biologinį, o ne metafizinį aspektą. Žmogus nėra atskira rūšis, bet ilgo evoliucijos proceso rezultatas. Žmogaus atsiradimas aiškinamas žmogbeždžionių tarpe atsiradusiu altruizmo fenomenu, kurio dėka senų genties narių akumuliuojama patirtis leidžia iškilti ir diktuoti sąlygas kitoms gyvybės formoms. Taip atsirado įrankių gamybos ir tobulinimo procesas, dabar pasiekęs neįtikėtinų laimėjimų. Atradimai genetikos srityje byloja, kad žmogaus ir žmogbeždžionių genomas tesiskiria tik 1,5 procento. Žmonės ateina į šį pasaulį tokiu pat būdu kaip ir daugelis žinduolių, net nėštumo laikotarpis mažai kuo skiriasi nuo artimiausių savo giminaičių. Štai žmogaus vaisius dienos šviesą išvysta po 280, šim-

panzės po 216–260, orangutango po 220–270, o gorilos po 250–290 dienų (5,34). Žinoma, tai tik sąlyginis skaičius, nes, kaip žinome, kūdikis¹ gali gimti ir vėliau ar žymiai anksčiau. Technikos laimėjimai medicinos srityje leidžia išsaugoti ir neišnešiotų penkių su puse mėnesio Homo sapiens rūšies kūdikių gyvybę. Minėtas atradimas sukėlė nemaža klausimų sprendžiant gyvybės užsimezgimo vaisiuje tikslią datą. Šiuo klausimu filosofai nesutaria ištišus šimtmečius. Tikslus atsakymas nežinomas iki šiol. P.Singeris itin atkakliai kvestionuoja tradicinės etikos požiūrį į abortus ir eutanazijos taikymo draudimą ką tik gimusiems Homo sapiens rūšies kūdikiams. Senasis požiūris patiria triuškinamą smūgį, nes nepajėgia argumentuotai paaiškinti, kuo skiriasi kitų žmogui artimų gyvūnų rūšių aštuonių mėnesių vaisius ir Homo sapiens rūšies šešių mėnesių neišnešiotas kūdikis. Tokiam anksti gimusiam kūdikiui su akivaizdžiais sklaidos defektais negalima taikyti eutanazijos, nes jis yra Homo sapiens rūšies atstovas, o labiau išsivysčiusiam aštuonių mėnesių gyvūnų rūšies vaisiui galime taikyti abortą. P.Singeris pagrįstai nori sužinoti, kokiomis etinėmis savybėmis pasižymi vaisius? Jo priklausymas Homo sapiens rūšiai neatsako į iškeltą klausimą. Vaisiaus faktiniai sugebėjimai neįtikina, kad jo nužudymas būtų neleistinas aktas. Tiksliai nežinoma, kuriuo nėštumo laikotarpiu vaisius tampa sąmoninga būtybe. Tai gali atsitikti dešimtą savaitę po apvaisinimo, kuomet užfiksuojami pirmieji smegenų veiklos požymiai. Netgi tuomet elektroencefalogramos užfiksuota smegenų veikla nėra pastovi net iki trisdešimt antros savaitės, t.y. aštunto nėštumo mėnesio. Vadinasi, vaisius tik protarpiais būna sąmoningas, kai visos kitos gyvybinės funkcijos jau seniai yra susiformavę. Tarkime, kad vaisius gali jausti skausmą jau dešimtą savaitę. Ar tai užtikrina būtybės teisę į gyvybę? Jei atsakome teigiamai, tuomet turime garantuoti tokias pat teises ir kitiems normalioje būklėje esantiems stuburiniams gyvūnams, kadangi yra žymiai daugiau požymių, liudijančių smegenų veiklą ir skausmo jutimą palyginti mažuose stuburiniuose gyvūnuose, tokiuose kaip varlės ar žuvis. Dešimties savaitių Homo sapiens rūšies vaisius nėra reta išimtis iš taisyklės. Jeigu svyruojame ir nepriimame naujojo požiūrio siūlomų neįprastų elgesio su gyvūnais taisyklių, tuomet turime pripažinti, kad vaisius gali būti nužudytas dėl santykinai nereikšmingų priežasčių, tokių kaip žiurkių žudymas išbandant naują plaukų laką ar žmogaus teikiama pirmenybė lašišai, o ne tunui.

Vaisiaus panašumas nėra vienintelis įrodymas, liudijantis Homo sapiens ir gyvūnų panašumus. Filosofų taip aukštinamas sąmoningumas nėra žmogaus skiriamasis bruožas. Nuodugnūs gyvūnų tyrinėjimai atskleidžia intriguojan-

¹ Čia ir toliau kūdikio sąvoka apima ne tik Homo sapiens rūšies atstovus.

čius faktus. Štai kad ir filosofų neatremiamas kalbos argumentas. Tvirtinama, kad tiktai žmonės turi kalbą ir tik kalbos vartojimas įrodo mąstymo ir sąmoningumo egzistavimo faktą. Filosofas S.Hampshire apie tai rašo: „Skirtumas tarp žmonių ir gyvūnų glūdi pirmųjų sugebėjime išreikšti savo intencijas verbalizuota forma savo ar kitų individų labui“ (9,94–95). Šia nuostata vadovosi ir R.Descartes, gyvūnus įvardijęs kaip nesąmoningas mašinas. Naujausi gyvūnų tyrimai rodo, kad šimpanzės išmoka ženklų kalbą ir ją sąmoningai vartoja. Jos suvokia net ženklinę savo vardo išraišką. Bandymai su veidrodžiu, kuomet išteplojama šimpanzės ar gorilos kakta, parodo, kad jos pirma griebiasi apčiupinėti išteptą kaktą, o ne apžiūrinėti veidrodį. Bandymai parodė, kad gyvūnai negali kalbėti dėl visai paprastų priežasčių – jie paprasčiausiai neturi kalbos aparato. Kalbos nebuvimas itin apsunkina sąmonės paieškas už Homo sapiens rūšies ribų. Tyrimai su gyvūnais liudija ir gyvūnų ateities perspektyvų galimybes. Štai beždžionės kalbos nebuvimą kompensuoja itin puikiai išvystyta rega, kuri išduoda slapčiausius troškimus. Patinas, pamatęs bananą, nusuka žvilgsnį į šalį ir neišduoda lengvai prieinamo maisto vietos. Jis kantriai gali išbūti keletą valandų ir tik likęs vienas suvalgo dorai uždirbtą maisto porciją. Tai puikiausiai iliustruoja beždžionių sąmoningos būklės egzistavimą ir ateities perspektyvų numatymą.

Tradicinės etikos šalininkų įsitikinimu kalbos vartojimas yra vienintelis mąstymo ir sąmoningumo įrodymas. Bet kaip tuomet su žmogaus kūdikiais? Kada žmogus pirmą kartą reflektuoja save, numato ateities perspektyvas? Juk asmenybė turi atitikti būtent tokius reikalavimus. O kaip nuolatinėje vegetacinėje esantys lignoniai? Ar jie turi ateities perspektyvų viziją, ar jie apskritai yra sąmoningi? Deja, senosios etikos atstovai šioje vietoje yra priversti tylėti, nes naujasis požiūris akivaizdžiai įrodo senųjų tiesų ydingumą. Vadinasi, ne visi Homo sapiens rūšies nariai yra asmenys.

Taip P.Singeris išplečia asmens ribas, sulaužydamas ilgametę antropocentrinę tradiciją, apsiribojusią išimtinai Homo sapiens rūšimi. Naujausių mokslo naujovių dėka galima argumentuotai patvirtinti arba atmesti A.Schweitzerio mėginimą praplėsti etikos ribas ir įtraukti kitas gyvybės formas. Jau J.Benthamas rašė: „Ateis diena, kai gyvūnai įgis tas teises, kurios prievartos būdu buvo nuslėptos nuo jų. Prancūzai pripažino, kad odos spalva nepateisina rasizmo. Vieną dieną gali būti pripažinta, kad kojų skaičius, odos skirtumai ar os sacrum riba nėra svari priežastis atsisakant padėti kitoms juslinėms būtybėms. Kas gi nubrėžia tą neperžengiamą ribą? Ar tai gebėjimas mąstyti, o gal diskursas? Bet subrendęs žirgas ar šuo neabejotinai yra protingesnis, kaip ir kiti kalbūs gyvūnai, nei dienos, savaitės ar mėnesio sulaukęs kūdikis“ (10,33). Tik P. Singeriui ir jo kartos filosofams pavyksta pagrįsti J.Benthamo,

A.Schweitzerio mėginimus praplėsti etikos ribas už *Homo sapiens* populiacijos. Naujausių technologijų dėka galima įsitikinti, kad ir kiti gyvūnai yra sąmoningi ir turi ateities planus. Metodiški delfinų ir banginių stebėjimai yra tik pradžia. Visai tikėtina, kad šie žinduoliai yra ne tik sąmoningi, bet ir protingi. Štai delfinės Stefany, gyvenančios nelaisvėje, stebėjimai ir nuodugnūs tyrimai atskleidė delfinų ir žmonių panašumus. Delfinai net pralenkia *Homo sapiens* rūšį, pasižymėdami puikiai išvystytu šeštuoju jausmu – ekolo-kacija arba sonaru. Stefany nelaisvėje puolė į gilią depresiją ir visiškai nereaga-vo į aplinką. Panašiai elgiasi ir neteisingai įkalintas žmogus. Paleista į laisvę atgavo gebėjimą bendrauti ir lengvai atpažindavo ją tyrusius asmenis (3). Del-finų sugebėjimai stebina ir stebins dar ne vieną kartą. Nereikia net eksperi-mentų. Žmonės, laikantys kates ar šunis, yra įsitikinę, kad jų augintiniai ne tik sąmoningi, bet ir mąsto. Neveltui sakoma, kad naminiai gyvūnai supanašėja su savo šeimininkais, o gal atvirksčiai? Nors šie pastebėjimai ir nėra moksliški, bet kol kas nesugebant argumentuotai paneigti buitinių stebėjimų duomenis, nereikėtų jų ignoruoti. Deja, dabartinės technologijos neleidžia tiksliai nusta-tyti vienos ar kitos gyvūnų rūšies sąmoningumo lygį, jeigu toks apskritai yra.

P.Singerio ir jo šalininkų bandymai praplėsti asmens ribas sutinkami gana šaltai. Sunku patikėti, kad ir kiti gyvūnai yra tokie pat asmenys kaip ir mes. Katalikiškosios pakraipos atstovai atvirai tyčiojasi iš P.Singerio mėginimų asmeniu vadinti ne tik žmogbeždžiones, delfinus ar banginius, bet ir kates, šunis ar kitus gyvūnus. Lieka neaišku, ką vadinti ir ko nevadinti asmeniu. Juk taip sunku patikėti, kad mąstymas nėra išskirtinis *Homo sapiens* rūšies bruo-žas, o pasaulis atsirado ne per septynias dienas, bet per milijardus metų.

P. Singerio mėginimai išplėsti etikos ribas atskleidžia evoliucinio aiškini-mo trūkumus. Oponentų kaltinimai yra iš dalies pagrįsti. Kaip tiksliai nusta-tyti gyvūnų sąmoningumo laipsnį? Evoliucijos teorijos šalininkai negali pa-aiškinti, kuriame evoliucijos raidos etape atsirado mąstymas ir kurioje smege-nų dalyje randasi sąmonė. Jei tai būtų įmanoma, tai žinant tikslią sąmonės lokalizaciją ir krūvinę išraišką (eksperimentais patvirtinta, kad smegenyse yra silpni elektros krūviai, ir spėjama, kad sąmonė turi tam tikrą krūvį) galima nesunkiai nustatyti, ar gyvūnai yra sąmoningi, ar ne. Deja, dabartinės techni-nės priemonės nepajėgios atsakyti į evoliucijos šalininkų iškeltą klausimą. Geriau atskleisti empirinio požiūrio silpnąsias vietas padės loginio bihevio-rizmo kritika. Jo atstovai „reikalauja, kad visos mokslinės teorijos būtų išve-damos iš stebimų faktų, ir todėl individo kokybiniai subjektyvūs pojūčiai iš mokslo sferos išstumiami“ (11,180). Dauguma loginio bihevizmo kritikų akcentuoja šios teorijos vienpusiškumą. Atmetus subjektyvumą, neįmanoma paaiškinti individualių pojūčių. „Bihevizmistiniu požiūriu neįmanoma atskir-

ti žmogaus, kuriam skauda ir demonstruojančio skausmą, ir žmogaus, kuriam neskauda, bet jis tik imituoja skausmo elgesį, nes bihevioristai ignoruoja subjektyvų faktą, kad skausmas sukelia skausmo pojūtį, ir būtent tas pojūtis lemia skausmo elgesį“ (11,181). Matome, kad empiristinis požiūris visiškai atmeta mentalinius procesus. Sąmonės procesai išeina už bihevioristinio aiškinimo ribų. Pripažįstama, kad mentaliniai procesai yra vidinės būsenos. Kaip paaiškinti mentalinių fenomenų tikrąją prigimtį? Kaip sujungti dvi atskiras sritis, kūną ir protą, į vieną darnią visumą? Filosofija neatsakė ir kol kas nepajėgi atsakyti į šiuos klausimus. Nei identiškumo teorija, nei funkcionalizmas, nei modernioji dualizmo versija nepateikia aiškaus ir argumentuoto kūno ir proto vienybę patvirtinančio įrodymo.

Vadinasi, nei tradicinės etikos, nei praktinės etikos atstovai negali argumentuoti patvirtinti savo tiesų neklystamumą. P.Singeris puikiai parodo klasiškinės etikos silpnąsias vietas ir mėgina rasti laiko dvasią atitinkantį sprendimo būdą. Techninė pažanga žymiai palengvina užduotį, bet daugybė klausimų lieka neatsakyta. Vienas iš jų – tikslus proto ir sąmonės lokalizavimas bei apibrėžimas. P.Singeris puikiai suvokia, jog ne visi gyvūnai pasižymi sąmoningumu ir jog nuoseklus teorijos laikymasis priverstų iš esmės pakeisti gyvenimo būdą. Jei asmens sąvoką taikytume visiems gyvūnams, tai neišvengiamai turėtume tapti vegetarais. Ką tuomet veiktų buvę žvejai, medžiotojai, gyvulių augintojai? Kiekvienos šalies ekonomika patirtų milžiniškus nuostolius. Vien žaliųjų dėka Jungtinėje Karalystėje uždraudus auginti brangiakailius žvėrelius patirti dideli finansiniai nuostoliai. Kuo turėtų misti šiaurinių kraštų gyventojai, kur neauga nei daržovės, nei vaisiai? Savaimė suprantama, kad tai realiame gyvenime sunkiai įgyvendinama. Mėsa yra vienintelis prasimaitinimo šaltinis šiaurėje gyvenantiems žmonėms. P.Singeris ir nesiekia įrodinėti būtinybės tapti vegetarais. Jis tik kviečia permąstyti savo gyvenimo būdą ir įpročius. Australų mąstytojas yra utilitaristas ir siekia visais įmanomais būdais sumažinti skausmą pasaulyje. Vienas iš būdų yra mėginimas sumažinti gyvūnams sukeliama skausmą. Turtinių šalių gyventojai, valgydami prabangiuose restoranuose, net nesusimąsto, kiek daug skausmo suteikia gyvūnams. Dažnas restorano lankytojas moka didžiulius pinigus už baltą veršiuko mėsą, nors ji niekuo nesiskiria nuo raudonos, sveikai užaugusio veršiuko mėsos. Pinigai mokami už kliento įgeidžius ir baltos mėsos retumą. Tokia mėsa iš tiesų sunkiai gaunama. Vos tik gimę veršiukai atskiriami nuo motinų, patalpunami į ankštus gardus, kur negali net apsisukti. Miega ant plikų grindų, nes šienas sugadintų mėsos atspalvį. 22 valandas per parą išbūna tamsoje ir kas dešimtas miršta, neatlaikęs nežmoniškų sąlygų. Kitas pavyzdys – aktyvi Jungtinės Karalystės žaliųjų kova su kailių fermomis. Žalieji, ginkluoti kamero-

mis, braunasi į privačiose valdose esančias žvėrelių fermas ir fiksuoja nežmoniškas gyvenimo sąlygas. Žalieji pažeidžia tik privačios valdos įstatymą, bet nedaro kriminalinio nusikaltimo. Vienas iš garsiausių kovotojų už gyvūnų teises, tam skyręs 15 metų, M.Glover padavė į teismą ne vieną brangiakailių gyvūnų fermos savininką. Pagrindiniai kaltinimai – žvėreliai auginami ankštose patalpose. Juk žvėris yra erdvę mylinti būtybė. Štai audinės didesnę gyvenimo dalį praleidžia vandenyje, o nelaisvėje priverstos gyventi ankštuose narveliuose. Dažnai gyvūnai miršta iš bado, ligų ir nežmoniškų gyvenimo sąlygų. Mirti jie turi lengva mirtimi, bet, kaip užfiksavo M.Glover, žvėreliai miršta baisiose ir ilgose kančiose. Utilitaristinis požiūris reikalauja sumažinti gyvūnams teikiamą skausmą ir gan sėkmingai taiko šį principą realiame gyvenime. Žaliųjų dėka Jungtinėje Karalystėje bus uždaryta paskutinė kailių ferma (2). Kailių pramonė – pelningas verslas. Europoje pagaminama apie 70 procentų visų pasaulyje parduodamų kailių. Čia klesti Rytų Europos šalys. Štai neseniai surengta žaliųjų akcija prieš kailių saloną Vilniuje liko nesuprasta. Lietuvos kailių augintojai vaikosi pelno ir net nesusimąsto, kad tokiu būdu pažeidžia gyvūnų teises, kurias griežtai saugo gilias demokratines tradicijas turinčių valstybių įstatymai. P.Singerio įsitikinimu, turime atsisakyti bereikalingos prabangos, jausti atsakomybę prieš neturtinguosius kitų kraštų gyventojus. Paradoksalu, bet 400 turtingiausių planetos žmonių turi tiek turto, kiek 45 procentai neturtingiausių planetos gyventojų. Būtina gerai apsvarstyti, ar labiau apsimoka auginti gyvulius, ar grūdines kultūras. Juk šerdami gyvulius grūdais, gyvuliai įsisavina tik dešimtąją jų dalį. Istisi regionai badauja, ir būtų tiksliau auginti javus. Fermose auginami gyvuliai turi augti kuo natūralesnėmis sąlygomis. Jiems reikia laisvės ir erdvės. Neigiamai žiūrima į zoologijos sodus, kur gyvūnai gyvena nelaisvės sąlygomis. Geriausia jais grožėtis miškuose ir laukuose. Sąlytis su gamta taurina žmogų. P.Singeris itin kritikuoja beprasmiškas gyvūnų kankinimą laboratorijose, išbandant įvairiausių preparatus. Štai čia jis ir vėl kvestionuoja antropocentrinį požiūrį. Jei gyvūnai neprilygsta Homo sapiens rūšies atstovams, tai kodėl bandymai atliekami su jais, o ne su ryškiais sklaidos defektais gimusiais kūdikiais ar žmonėmis, esančiais vegetacinėje būklėje? Kodėl transplantacijos operacijai imama sveikos šimpanzės širdis, o ne komos būklėje esančio žmogaus? Jei žmogus ir gyvūnai taip skiriasi, tai kodėl daugybė naujų vaistų išmėginama juos taikant gyvūnams? Štai Jungtinėse Amerikos Valstijose per metus laboratorijose miršta 500.000 šunų ir 200.000 kačių (9,98). Tik 3.5 procento gyvūnų miršta atliekant svarbius ir žmonijos gerbūvi lemiančius eksperimentus. Taip išvaistomos milžiniškos sumos ir net mažytė bereikalingiems tyrimams skiriama pinigų suma padėtų išgelbėti bent dalį iš kas savaitę nuo blogo maitinimo, netinkamų sanitarinių

sąlygų ir prastos sveikatos apsaugos mirštančių 250.000 vaikų.

P.Singeris visais įmanomais būdas siekia mažinti pasaulyje egzistuojantį skurdą ir neteisybę. Mąstytojo bioetinėje koncepcijoje įvairios temos (aktyviosios eutanazijos įteisinimas ir mediko atsakomybės klausimai, žmogaus elgesio su gyvūnais problemos) susipina viena su kita ir, norint objektyviai įvertinti P.Singerio argumentų svarumą, būtina susipažinti bent jau su keletu jo darbų. Tik tuomet galime sutikti ar nesutikti su mąstytojo pateikiamais argumentais.

Literatūra

1. Anzenbacher A. Etikos įvadas. Vilnius: Aidai, 1998.
2. Animal planet. Animal frontline. 2002-03-08.
3. Animal planet. Už mėlynų gelmių. 2002-04-07.
4. Appleby J., Hunt L., Jacob M. Tiesos sakymas apie istoriją. Vilnius: margi raštai, 1998.
5. Boughey A.S. Man and the environment. New York: Macmillan Publishing CO., INC, 1975.
6. Harris J. Introduction: the importance of bioethics // Harris J. Bioethics. Oxford University Press, 2001.
7. Newen A., Savigny E.von. Įvadas į analitinę filosofiją. Vilnius, 1999.
8. Rogers A., Boksingen D.D. Bioetika Europoje. V., 2001.
9. Singer P. Practical ethics. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
10. Singer P. Writings on an ethical life. New York: HarperCollins Publishers Inc., 2001.
11. Wulff H.R., Pedersen S.A., Rosenberg R. Medicinos filosofija. Vilnius: Charibdė, 2001.

AUF DEM GEBIET DER ÖKOLOGISCHEN ETHIK

Zusammenfassung

Den 17. Mai 2002 fand die wissenschaftliche Konferenz der Studenten und Pädagogen „Ökologische Ethik“ in der Pädagogischen Universität zu Vilnius statt. In diesem Buch werden die Vorträge der Teilnehmer der Konferenz veröffentlicht: Č. Kalenda – „Die Aufgaben und die Perspektiven der ökologischen Ethik“; N. Trainis – „Die Beziehung des Menschen zur Natur in Christentum und Islam: ethischer Aspekt“; V. Lisaitė – „Die franziskanischen Traditionen die Natur zu schonen“; E. Jasaitė – „Die amerikanischen Transzendentalisten über die Übereinstimmung zwischen dem Menschen und der Natur und diese Ideen in Litauen“; T. Mikučionis – „Die Natur im Leben der urbanisierten Gesellschaft und umweltethische Erziehung“; S. Čiuplys – „Peter Singer als Vertreter der Tierethik“.